

LIETUVOS RESPUBLIKOS
SEIMAS

LIETUVOS RESPUBLIKOS SEIMO KANCELIARIJOS
INFORMACIJOS IR KOMUNIKACIJOS DEPARTAMENTO
TYRIMŲ SKYRIUS

Gedimino pr. 53, 01109 Vilnius Tel.: (8 5) 239 6170 / 239 6185
El. p.: tyrimai@lrs.lt; info@lrs.lt; ikd@lrs.lt www.lrs.lt/info

Analitinė apžvalga
24/09

**Pagrindinis ir vidurinis ugdymas tautinių mažumų kalba:
Danijos, Estijos, Kroatijos, Latvijos, Lenkijos, Slovakijos ir Vengrijos taikomas teisinis
reglamentavimas ir praktika**

patarėja Dalia Juknevičiūtė
Tel. (8 5) 209 6185, el. p. dalia.jukneviciute@lrs.lt

patarėja dr. Ligita Šarkutė
el. p. ligita.sarkute@lrs.lt

2024-02-09

Seimo kanceliarijos Informacijos ir komunikacijos departamento Tyrimų skyriaus parengti analitiniai ir informaciniai darbai skirti Seimo narių parlamentinei ir Seimo kanceliarijos veiklai. Šiuose darbuose pateikta informacija nėra oficiali Lietuvos Respublikos Seimo pozicija.

Šį darbą atgaminti, išleisti, platinti, versti, perdirbti, viešai skelbti, išskyrus įstatymų nustatytas išimtis, galima tik gavus Seimo kanceliarijos leidimą.

Visais atvejais naudojant šį darbą privaloma nurodyti šaltinį.

© Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarija, 2024

Turinys

Tautinių mažumų kalbų politika valstybės ir tarptautiniu lygiu	2
Danija	4
Estija.....	6
Kroatija	11
Latvija	12
Lenkija	17
Slovakija.....	20
Vengrija.....	23

Europos regioninių arba tautinių mažumų kalbų chartijoje pripažįstama, kad regioninės ar tautinių mažumų kalbos yra kultūrinės įvairovės išraiška, todėl būtina skatinti šias kalbas vartoti, kad neišnyktų daugelį amžių atskirose teritorijose vartojamos ir regioninei tapatybei svarbios kalbos.

Šiame darbe apžvelgiamas pagrindinio ir vidurinio ugdymo tautinių mažumų kalbomis galimybių teisinis reglamentavimas, praktika ir tokio ugdymo politikos tendencijos kai kuriose Europos Sąjungos valstybėse, tai yra Danijoje, Estijoje, Kroatijoje, Latvijoje, Lenkijoje, Slovakijoje ir Vengrijoje.

Aptariant švietimo padėtį šiose valstybėse, išsiskiria Estija ir Latvija – jose įgyvendinamos švietimo reformos, kuriomis siekiama palaipsniui pereiti prie visuotinio ugdymo valstybine kalba, o tautinių mažumų kalbų mokymą palikti tik kaip dėstomą dalyką.

Tautinių mažumų kalbų politika valstybės ir tarptautiniu lygiu

Kiekvienoje aptariamoje valstybėje yra skirtingas tiek tautinių mažumų ir joms save priskiriančių gyventojų skaičius, tiek susiklosčiusi savita tautinių mažumų kalbų padėtis ir jų statuso teisinis reglamentavimas.

Daugelyje švietimo sistemų yra ne tik mokyklų, kuriose mokoma regioninių ar tautinių mažumų kalbų kaip kalbos dalyko, bet ir dvikalbių mokyklų ar mokyklų (ar suformuotų klasių, grupių), kuriose mokiniai mokosi gimtąją kalbą ir dauguma dalykų dėstomi regionine arba tautinės mažumos kalba. Švietimo institucijos yra įpareigosotos tam tikra apimtimi užtikrinti ugdymą regioninėmis arba mažumų kalbomis, nustatyta pareiga skatinti mokymą tautinės mažumos kalba. Kai kuriose švietimo sistemose skiriamas tikslinis, papildomas finansavimas regioninių ar mažumų kalbų mokymui (pavyzdžiui, Danijoje, Lenkijoje, Vengrijoje).

Visgi, ugdymo tautinių mažumų kalba aspektu išsiskiria Estija ir Latvija, pastaraisiais metais vykdančios švietimo reformas ir palaipsniui pereinančios prie kuo didesnės ugdymo valstybine kalba apimties bei numatančios perėjimą prie visuotinio ugdymo valstybine kalba. Tuo siekiama tautinių mažumų sėkmingos integracijos – visiems mokyklas baigusiems asmenims suteikti vienodas galimybes sėkmingai tęsti mokslus ir įsilieti į šalies darbo rinką.

Dera paminėti, kad iš apžvelgiamų valstybių mažiausiai titulinį gyventojų yra Estijoje – 68 proc. ir Latvijoje – 62 proc., tad atitinkamai šiose valstybėse yra didžiausia dalis gyventojų, priskiriančių save tautinėms mažumoms – atitinkamai apie 32 proc. ir 38 proc. Danijoje, Slovakijoje ir Vengrijoje tituliniai gyventojai sudaro apytiksliai po 86 proc., o Kroatija ir Lenkija yra labiausiai homogeniškos valstybės, kuriose titulinį gyventojų yra daugiausia – atitinkamai 92 proc. ir 98 proc.

Atkreiptinas dėmesys į Europos Komisijos ir Europos Sąjungos šalių narių įkurto Švietimo informacijos tinklo *Eurydice* 2019 m. ataskaitą „Mokymas regioninėmis ar mažumų kalbomis mokyklose“¹. Šioje ataskaitoje pateikiamas Vokietijos pavyzdys, susijęs su danų ir sorbų tautinių mažumų mokyklomis. Danų tautinės mažumos vaikai Šlėzvingo-Holšteino žemėje gali lankyti privačias nuo vyriausybės priklausančias (angl. *governmentdependent*) mokyklas (vok. *Ersatzschulen*) vietoje valstybinio sektoriaus bendrojo lavinimo mokyklų, jei šių mokyklų ugdymo tikslai iš esmės atitinka Šlėzvingo-Holšteino švietimo įstatyme numatytus mokyklų tipus. Pamokos šiose alternatyviose mokyklose vyksta danų kalba. Panašiai sorbų kilmės vaikai ir jaunuoliai, gyvenantys sorbų gyvenvietėse Brandenburge ir Saksonijoje, visų pirma turi galimybę mokytis sorbų arba žemutinės sorbų kalbos sorbų arba kitose mokyklose; be to, tam tikri dalykai, taip pat tam tikros klasės ar lygiai jiems dėstomi sorbų arba žemutinių sorbų kalba.

Pagal minėtą *Eurydice* ataskaitą, kai kuriose švietimo sistemose, pavyzdžiui, Jungtinėje Karalystėje (Škotijoje), švietimo institucijos yra įpareigos užtikrinti ugdymą regioninėmis arba mažumų kalbomis. Jungtinėje Karalystėje (Šiaurės Airijoje) įstatymu nustatyta pareiga skatinti ir palengvinti švietimo airių kalba plėtrą. Kitais atvejais taikoma politika, skatinanti mokyklų, kuriose mokoma regioninėmis ar mažumų kalbomis, plėtrą. Pavyzdžiui, Kroatijos teisės aktai leidžia steigti mokyklas, kuriose mokoma tautinės mažumos kalba ir rašmenimis, ir kuriose mokosi mažesnis mokinių skaičius, nei nustatyta mokykloms, kuriose mokoma kroatų kalba ir rašmenimis.

Be regioninių ar tautinių mažumų kalbų mokymo ar ugdymo jomis, papildomas mokyklų, teikiančių švietimą regioninėmis arba mažumų kalbomis, tikslas yra išsaugoti mažumų bendruomenių kalbinį ir kultūros paveldą. Šiuo aspektu ataskaitoje pateikiamas Suomijos pavyzdys, kurioje teikiant išsilavinimą samių kalba ypač siekiama padėti mokiniams pajusti savo kalbą, kultūrą ir bendruomenę, taip pat suteikti jiems galimybę priimti samių kultūros paveldą. Kadangi mokiniai išmoka vartoti kalbą taip, kaip būdinga jų bendruomenei, stiprėja jų narystė ir dalyvavimas bendruomenėje. Ugdant mokinius, ugdoma jų asmeninės kalbinės ir kultūrinės kilmės savivertė, ugdomas jos reikšmės jiems patiems, bendruomenei, visuomenei ir kitoms vietinėms tautoms supratimas. Mokiniai skatinami suprasti ir vertinti taip pat ir kitas kalbas bei kultūras.

Eurydice atsakaitoje atkreipiamas dėmesys, kad be to, kad mokymas vyksta regioninėmis ar mažumų kalbomis, Rumunijoje ir Jungtinėje Karalystėje (Škotijoje) buvo parengti standartizuoti vertinimai regioninėmis ar mažumų kalbomis. Škotijoje nuo 2018 m. gruodžio mėn. pradėtas taikyti nacionalinis standartizuotas vertinimas mokyklose gėlų kalba, kad šių mokyklų mokiniai turėtų lygiavertes vertinimo galimybes, palyginti su jų bendraamžiais, besimokančiais anglų kalba.

1992 m. Europos regioninių arba tautinių mažumų kalbų chartija² – vienintelis tarptautiniu lygmeniu privalomas dokumentas, skirtas tautinių mažumų kalbų apsaugai. Ją pasirašiusioms šalims suteikiama galimybė pasinaudoti bendra ir tarptautiniu lygmeniu pripažįstama kalbos politikos

¹ Eurydice. *The Teaching of Regional or Minority Languages in Schools in Europe*, 2019-09-24: <https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/4015d5fb-ddb6-11e9-9c4e-01aa75ed71a1/language-en/format-PDF/source-105790500>

² *European Charter for Regional or Minority Languages*: <https://rm.coe.int/1680695175>

sistema. Šis dokumentas kartu su Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencija³ rodo ilgalaikį Europos Tarybos siekį apginti tautines mažumas⁴.

Europos regioninių arba tautinių mažumų kalbų chartijoje (toliau – Chartija) pripažįstama, kad regioninės ar mažumų kalbos yra kultūrinės įvairovės išraiška, ir išreiškiama būtinybė imtis ryžtingų veiksmų skatinant šias kalbas vartoti. Chartija taikoma kalboms, kuriomis nekalba didžioji šalies gyventojų dalis (net jei kalbą vartoja visai nedaug gyventojų). Migrantų kalbos arba valstybinės kalbos dialektai nelaikomi regioninėmis arba mažumų kalbomis. Daugelyje šių Chartiją pasirašiusių šalių dabar saugomos ir skatinamos tokios kalbos, kurios anksčiau net nebuvo pripažįstamos šalies kultūrinio ir kalbinio paveldo dalimi.

Chartija numato kontrolės mechanizmą, leidžiantį įvertinti, kaip Chartija taikoma ją pasirašiusioje valstybėje, ir, prireikus, teikti rekomendacijas, kaip tobulinti teisės aktus, politiką ir praktiką. Pagrindinis šios procedūros elementas yra Ekspertų komitetas, kurio tikslas – pranešti Ministrų Komitetui apie jo vertinimą, kaip šalis laikosi savo įsipareigojimų, ištirti realių regioninių ar tautinių mažumų kalbų padėtį šalyje ir, prireikus, paraginti siekti aukštesnio įsipareigojimų įgyvendinimo lygio. Valstybė privalo kas penkis metus pateikti periodinę ataskaitą apie Chartijos nuostatų taikymą, t. y. priemones, kurių buvo imtasi taikant nuostatas, pasirinktas kiekvienai valstybėje saugamai kalbai. Todėl pirmoji Ekspertų komiteto užduotis yra išnagrinėti periodinėje ataskaitoje pateiktą informaciją apie visas atitinkamas regionines arba mažumų kalbas atitinkamos valstybės teritorijoje. Periodinę ataskaitą valstybė paskelbia viešai. Savo ruožtu Ekspertų komitetas paskelbia savo nuomonę.

Pažymėtina, kad iš darbe aptariamų valstybių Estija ir Latvija nėra pasirašiusios Europos regioninių arba tautinių mažumų kalbų chartijos⁵.

Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijos Patariamasis komitetas taip pat atlieka svarbų vaidmenį stebint, kaip valstybės įgyvendina Konvenciją. Komiteto užduotis – užtikrinti, kad visos susijusios valstybės įvairiose tautinėms mažumoms priklausantiems asmenims svarbiose srityse taikytų Konvencijoje nustatytus standartus.

Apžvalgoje aptiriamos svarbiausios tautinių mažumų ugdymo teisinio reglamentavimo nuostatos, pristatomos tiek Europos regioninių arba tautinių mažumų kalbų chartijos Ekspertų komiteto, tiek Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijos Patariamojo komiteto nuomonės, rekomendacijos valstybėms.

Danija

Danija nėra konstituciškai įtvirtinusi oficialios valstybinės kalbos. Mažumų kalbos yra saugomos remiantis regioniniais ir vietiniais kultūrą ir švietimą reglamentuojančiais dokumentais, Danija yra pasirašiusi atitinkamus tarptautinius standartus dėl kalbinių mažumų teisių ir regioninių ar mažumų kalbų apsaugos. Oficiali kalba Danijoje yra danų, šia kalba mokoma ir mokyklose bei kitose ugdymo įstaigose. Farerų salose ir Grenlandijoje mokomosios kalbos yra atitinkamai farerų ir grenlandų. Remiantis Europos regioninių arba mažumų kalbų chartija, Danijoje vokiečių kalba yra pripažįstama kaip tautinės mažumos kalba. Vokiečių mažumai Danijoje priklauso maždaug 15 000 gyventojų, daugiausia gyvenančių Pietų Jutlandijoje⁶.

Švietimas Danijoje yra privalomas vaikams nuo 6 iki 16 metų (nuo 0 iki 9 klasės). Vaikai paprastai įtraukiami į nulinę klasę tais metais, kai jiems sukanka 6 metai. Jei mokiniai ketina studijuoti aukštojoje mokykloje, gali pasirinkti mokytis dar vienu metus (10 klasėje). Vaikai neprivalo lankyti

³ Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencija: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.96635>

⁴ Chartija: kaip suteikti žodį regioninių ir mažumų kalbų atstovams: <https://rm.coe.int/belarus-brochure-lt-pdf/1680740bcb>

⁵ *Chart of signatures and ratifications of Treaty 148* (Sutarties pasirašymo ir ratifikavimo lentelė): <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=signatures-by-treaty&treatyid=148>

⁶ Eurydice. *Denmark: Population: Demographic Situation, Languages and Religions*, 2023-11-27: <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/national-education-systems/denmark/population-demographic-situation-languages-and-religions>

mokyklos, kad įgytų išsilavinimą. Jie gali būti mokomi namuose, nors tik nedaugelis tėvų naudojami šia galimybe. Šių vaikų išsilavinimas turi atitikti tuos pačius standartus, kurie taikomi Danijos valstybinėms mokykloms. Valstybinė mokykla vadinama *folkeskolen* (išvertus pažodžiui – „mokykla žmonėms“), o mokslas tokiose mokyklose yra nemokamas. Danijoje veikia ir privačios mokyklos, kurias iš dalies finansuoja valstybė, kuri kiekvienam mokiniui skiria 76 proc. valstybinėse mokyklose besimokantiems tenkančių išlaidų, o likusią dalį apmoka tėvai⁷. Valstybinių mokyklų veiklą reglamentuoja Valstybinių mokyklų įstatymas (*Folkeskoleloven*)⁸.

Danijoje veikia mokyklos, skirtos vokiečių tautinei mažumai, teikiančios pradinį ir žemesnįjį⁹ bei aukštesnįjį vidurinį¹⁰ ugdymą. 2023 m. kovo mėn. duomenimis, Danijoje veikė 13 vokiečių mokyklų – tai privačios pradinės ir vidurinės mokyklos, kurių veiklą reglamentuoja Privačių mokyklų įstatymas¹¹. Šiose mokyklose teikiamas mokymas, apimantis neprivalomą ikimokyklinę klasę ir 1–9 klases. Be to, mokyklos gali organizuoti ir 10 klasę, kurioje galima mokytis dar vienus metus¹². Danijoje veikia ir vadinamosios tęstinės mokyklos (dan. *efterskoler*), kurių veiklą reglamentuoja Tęstinių mokyklų ir kitų profesinio mokymo mokyklų įstatymas¹³. 2023 m. veikė viena tęstinė vokiečių mažumai skirta mokykla, kuri 2021 m. gavo 7,5 mln. DKK bendrą nacionalinį finansavimą¹⁴. Tautinių mažumų mokyklos turi teikti išsilavinimą visiems mokiniams, kuriems išsilavinimas yra privalomas, ir jis turi atitikti valstybinėse mokyklose suteikiamą išsilavinimą.

Vokiečių mažumos mokyklos gauna įvairaus pobūdžio valstybės paramą, kurios dydis 2021 m. siekė apie 100 mln. DKK, ją skyrė Vaikų ir švietimo ministerija. Iš Danijos Kultūros ministerijos 2021 m. šios mokyklos gavo 17,7 mln. DKK veiklos dotacijos forma. Kaip ir kitos privačios mokyklos, vokiečių mažumos mokyklos turėjo tokias pačias galimybes gauti papildomų lėšų kaip ir kitos privačios mokyklos¹⁵.

Laikui bėgant Danijos vyriausybė ėmėsi kelių iniciatyvų, siekdama pagerinti užsienio kalbų padėtį Danijos švietimo sistemoje. 2017 m. pradėta įgyvendinti nacionalinė strategija, skirta didinti mokinių ir studentų, besirenkančių mokytis ne anglų, o kitas užsienio kalbas, skaičių. Viena iš šios strategijos priemonių apėmė ir Danijos nacionalinio užsienio kalbų centro įkūrimą, kuris siekia remti ir stiprinti užsienio kalbų mokymą visuose Danijos švietimo sistemos lygiuose¹⁶.

Vokiečių kalba pradinėse šios mažumos mokyklose dėstoma nuo 5 klasės. Mokyklos turi pasiūlyti vokiečių kalbą kaip antrąją užsienio kalbą. Kai kuriose mokyklose galima pasirinkti ir prancūzų, o ne vokiečių kalbą. 2020 m. 83 proc. Danijos mokinių, baigiančių devintą klasę, mokėsi vokiečių kalbos. Aukštesnėse vidurinės mokyklos klasėse mokiniai turi galimybę pasirinkti toliau mokytis vokiečių kalbos B lygiu (2 metai) arba A lygiu (3 metai). Taip pat galima mokytis vokiečių kalbos vakarinėje mokykloje arba kaip atskirą kursą¹⁷. Skirtingos savivaldybės gali pačios nuspręsti, kiek laiko ir nuo kurios klasės vokiečių kalba yra privaloma. Kai kuriose ši kalba privaloma nuo nulinės iki 9 klasės, kai kuriose – nuo 5 iki 9 klasės.

Visi mokiniai turi penkias vokiečių kalbos ir penkias danų kalbos pamokas per savaitę nuo nulinės klasės iki 9 arba 10 klasės. Anglų kalbos pamokos prasideda 4-oje klasėje, vyksta dvi pamokos per savaitę, o nuo 4 klasės iki 9 arba 10-os klasės mokiniai turi keturias anglų kalbos pamokas per savaitę. Mokytojai įpareigoti diferencijuoti savo pamokas, kad kiekvienas mokinytis galėtų dirbti individualiai savo lygiu. Kiekvienas mokytojas kartu su kiekvienu mokiniu parengia individualų skirtingų dėstomų dalykų planą (*Lernplan*). Du kartus per metus šie planai aptariami su

⁷ PIRLS 2021 Encyclopedia: Denmark, 1 p.: <https://pirls2021.org/wp-content/uploads/2022/10/Denmark.pdf>

⁸ Bekendtgørelse af lov om folkeskolen: <https://www.retsinformation.dk/eli/lt/2022/1396>

⁹ Atitinka 5–10 klases Lietuvoje.

¹⁰ Atitinka 11–12 klases Lietuvoje.

¹¹ Bekendtgørelse af lov om friskoler og private grundskoler m.v.: <https://www.retsinformation.dk/eli/lt/2021/1656>

¹² The European Charter for Regional or Minority Languages. Denmark's Sixth Periodic Report, 2023-04, 12 p.: <https://rm.coe.int/denmarkpr6-en/1680aaca5>

¹³ Bekendtgørelse af lov om efterskoler og frie fagskole: <https://www.retsinformation.dk/eli/lt/2022/1172>

¹⁴ The European Charter for Regional or Minority Languages. Denmark's Sixth Periodic Report, 12 p.

¹⁵ Ten pat.

¹⁶ Ten pat.

¹⁷ Ten pat, 13 p.

tėvais, siekiant įvertinti, ar buvo pasiekti užsibrėžti tikslai. Šiuose planuose ypatingas dėmesys skiriamas kalboms, ypač vokiečių kalbai. Egzaminai 9 arba 10 klasėje vyksta vokiečių kalba. Vadovaujamosi principu, kad „kiekviena pamoka yra kalbos pamoka, o kiekvienas mokytojas kartu yra ir kalbos mokytojas“ („jede Unterrichtsstunde ist eine Sprachenstunde und jeder Lehrer ist ein Sprachenlehrer“). Baigus 9 klasę laikomi baigiamieji egzaminai, vadinami valstybinių mokyklų egzaminais (*Folkeskolens afgangsprøve*), o po 10 klasės laikomi vadinamieji išplėstiniai valstybinių mokyklų egzaminai (*Folkeskolens udvidede afgangsprøve*). Visi mokiniai laiko tokius pačius egzaminus raštu tą pačią dieną ir turi išlaikyti lygiai tokius pačius egzaminus visoje šalyje, taip pat ir mokiniai iš privačių mokyklų, įskaitant mokinius iš vokiečių mažumoms skirtų mokyklų. Vienintelis skirtumas yra tas, kad egzaminai vokiečių mokyklose yra laikomi vokiečių kalba¹⁸. Istorijos mokoma 3–9 klasėse¹⁹.

Dauguma mokinių, Danijoje lankančių vokiškas mokyklas, yra lankę vokiškus vaikų darželius ir yra tinkamai pasiruošę mokytis abiem kalbomis – tiek vokiečių, tiek ir danų. Visos pamokos tokiose mokyklose vyksta vokiečių kalba. Danų kalbos pamokas veda mokytojai, kuriems ši kalba yra gimtoji. Pirmoji užsienio kalba yra anglų, nes mokymas yra dvikalbis (danų ir vokiečių kalbomis, šios kalbos naudojamos lygiaverčiai). Per pirmuosius dvejus mokslo metus, kai mokiniai mokosi skaityti ir rašyti, danų ir vokiečių kalbų mokytojai dirba kartu koordinuotose klasėse (*Koordinierter Anfangsunterricht*). Tokių klasių idėja yra ta, kad kai vokiečių kalbos mokytojas pristato naują raidę, danų kalbos mokytojas daro tą patį su ta pačia raide savo pamokose. Tokiu būdu mokiniai yra veikiami „dvigubo skaitymo ir rašymo poveikio“, nes abi kalbos įsisavinamos lygiagrečiai²⁰. Nuo 1 iki 4 klasės mokytojai naudoja vokiškas knygas ir mokomąją medžiagą visose pamokose. 5 klasės pradžioje pradamos naudoti ir daniškos knygos, nes vadovaujamosi principu, kad labai svarbu, jog mokiniai išmoktų ir specifinių daniškų terminų, pavyzdžiui, matematikos ar biologijos, nes 9 ir 10 klasių egzaminų metu raštu ir žodžiu mokiniai privalės juos žinoti²¹.

Danijoje jokie teisės aktai negarantuoja tautinių mažumų teisės mokytis gimtąja kalba²². Už galimybę mokytis gimtąja kalba ir tokio mokymo organizavimą atsakingos atskiros savivaldybės. Danų kalba yra privaloma mokymo programos dalis, o baigiamųjų egzaminų rezultatai užskaitomi tiek stojant į Danijos, tiek ir Vokietijos aukštąsias mokyklas²³. Paminėtina tai, kad gimtosios kalbos mokymo garantavimas taikomas aiškiai ir išimtinai tik vaikams, atvykusiems ar kilusiems iš ES valstybių narių bei Europos ekonominės erdvės šalių (Norvegijos, Islandijos, Lichtenšteino ir Norvegijos), taip pat vaikams iš Grenlandijos ir Farerų salų. Dėl visų kitų kalbų nuo 2002 m. Danijos savivaldybės turi teisę pačios nuspręsti, kokiomis aplinkybėmis jos teikia gimtosios kalbos mokymą ir ar apkritai tai nori daryti²⁴. Tačiau dėl gausaus pabėgėlių iš Ukrainos srauto ukrainiečių kalbai padaryta nemažai įvairių dėstymo mokyklose išimčių.

Estija

¹⁸ Mercator European Research Centre on Multilingualism and Language Learning. *The German language in education in Denmark*, 2015, 18–19 p.: https://www.mercator-research.eu/fileadmin/mercator/documents/regional_dossiers/german_in_denmark.pdf

¹⁹ Ministry of Children and Education. *Subjects and Curriculum*: <https://eng.uvm.dk/primary-and-lower-secondary-education/the-folkeskole/subjects-and-curriculum>

²⁰ *Ten pat*, 19–20 p.

²¹ *Ten pat*, 20 p.

²² UNESCO. *10th Consultation of Member States (covering the period 2017-2020). Reports from Member States: Denmark*: https://www.unesco.org/education/edurights/media/resources/file/Denmark_-_10th_Consultation_Guidelines_EN_.pdf

²³ *Ten pat*.

²⁴ Alisaari Jenni ir kt. *Mother tongue education in four Nordic countries – problem, right or resource?* Apples – Journal of Applied Language Studies, Volume 17(2), 2023, 62 p.: <https://uu.diva-portal.org/smash/get/diva2:1813728/FULLTEXT01.pdf>

Konstitucijoje²⁵ įtvirtinta, kad oficiali Estijos kalba yra estų kalba. Kiekvienas turi teisę būti mokomas estų kalba. Dėstymo kalbą tautinių mažumų ugdymo įstaigose pasirenka ugdymo įstaiga (37 str.).

Pagal Kalbos įstatymą²⁶, tautinės mažumos kalba yra užsienio kalba, kurią Estijos piliečiai, priklausantys tautinei mažumai, istoriškai vartojo Estijoje kaip gimtąją kalbą (5 str.). Pagal šį įstatymą laikoma, kad išsilavinimas yra įgytas estų kalba, jei ne mažiau kaip 60 proc. studijų vyko estų kalba (26 str.).

Be estų kalbos, kitos pagrindinės šnekamosios kalbos yra rusų, ukrainiečių, baltarusių ir suomių. 2021 m. surašymo duomenimis, pagrindinė mažumos kalba yra rusų kalba, kuria kalbėjo 382 155, t. y. 29 proc. gyventojų. Bendrojo lavinimo mokyklose kaip dėstomosios kalbos vartojamos estų ir rusų kalbos; taip pat anglų, prancūzų, vokiečių, suomių ir švedų kalbos mokyklose su sustiprintomis kalbų studijomis. Vokiečių, rusų, švedų ir žydų bei kitų tautinių mažumų Estijoje atstovai, kurių yra daugiau nei 3 000, gali steigti savo mažumų kultūrinės autonomijas²⁷.

2023 m. pradžioje estai sudarė 67,79 proc. šalies gyventojų. Didžiausia tautinė mažuma yra rusų – sudaro 22,46 proc. gyventojų. Trečia pagal dydį tautinė mažuma yra ukrainiečių – 4,7 proc.²⁸

Švietimo įstatyme²⁹ nustatyta, kad Estijos Respublika užtikrina, kad estų kalbos būtų mokoma visose valstybinėse švietimo įstaigose ir studijų grupėse, kuriose mokoma ne estų kalba (4 str. 3 d.).

Pagal Pagrindinių ir vidurinių mokyklų įstatymą³⁰, valstybinėje pagrindinių mokyklų mokymo programoje ir valstybinėje vidurinių mokyklų mokymo programoje yra nustatytos privalomųjų dalykų programos pagal dalykines sritis:

1) kalba ir literatūra: estų kalba (mokykloje su estų mokomąja kalba), rusų kalba (mokykloje su rusų mokomąja kalba) ir literatūra;

2) užsienio kalbos: estų kalba kaip antroji kalba; anglų, vokiečių, prancūzų ir rusų kalbos kaip A užsienio kalba; anglų, vokiečių, prancūzų ir rusų kalbos kaip B užsienio kalba (15 str.).

Įstatyme nustatyta, kad kalba, kuria mokomasi ne mažiau kaip 60 procentų mažiausio leistino studijų krūvio, nustatyto nacionalinėse mokymo programose, laikoma mokyklos ar klasės mokomąja kalba (21 str.). Jeigu mokymas nėra viena kalba nesudaro 60 procentų, ugdymas laikomas dvikalbiu. Dvikalbio ugdymo atveju mokymo kalbomis laikomos dvi kalbos, kuriomis mokomasi daugiausia.

Pagrindinėse mokyklose (*basic school*)³¹ mokomoji kalba yra estų kalba (21 str. 2 d.). Savivaldybės pagrindinėje mokykloje arba atskirose jos klasėse mokomoji kalba gali būti bet kuri kalba, remiantis kaimo savivaldybės arba miesto savivaldybės tarybos sprendimu, priimtu remiantis mokyklos valdybos siūlymu, o valstybinėje pagrindinėje mokykloje arba atskirose jos klasėse mokomoji kalba gali būti bet kuri kalba, remiantis atsakingo ministro sprendimu.

Vidurinėse mokyklose (*upper secondary school*)³² mokomoji kalba yra estų kalba (21 str. 3 d.). Savivaldybių vidurinėse mokyklose arba atskirose jų klasėse mokomoji kalba gali būti kita kalba. Leidimą mokytis kita kalba arba mokytis dvikalbėje mokykloje išduoda Vyriausybė, remdamasi kaimo savivaldybės arba miesto savivaldybės prašymu. Mokyklos taryba tokį siūlymą savivaldybei teikia remdamasi mokyklos plėtros planu.

Įstatymo 21 straipsnio 4 dalyje nustatyta, kad mokykloje ar klasėje, kurioje mokomoji kalba nėra estų kalba, nuo pirmos klasės privaloma mokytis estų kalbos. Tokioje mokykloje ar klasėje

²⁵ *The Constitution of the Republic of Estonia*: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/521052015001/consolide>

²⁶ *Language Act*: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/Riigikogu/act/528072023001/consolide>

²⁷ Eurydice. *Estonia. Population: demographic situation, languages and religions*: <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/national-education-systems/estonia/population-demographic-situation-languages-and-religions>

²⁸ *Statistics Estonia* (Estijos statistika): https://andmed.stat.ee/en/stat/rahvastik_rahvastikunaitajad-ja-koosseis_rahvaarv-ja-rahvastiku-koosseis/RV0222U

²⁹ *Education Act*: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/526082014004/consolide/current>

³⁰ *Basic Schools and Upper Secondary Schools Act*: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/508012015002/consolide/current>

³¹ 1–9 klasės.

³² 10–12 klasės.

mokykla užtikrina estų kalbos mokymo organizavimą tokiu lygiu, kad pagrindinę mokyklą baigę mokiniai galėtų tęsti mokslus mokymo įstaigoje, kurioje mokoma estų kalba.

Mokykla organizuoja kalbos ir kultūros mokymą pagrindinį išsilavinimą įgyjantiems mokiniams, kurių gimtoji kalba nėra mokomoji kalba arba kurie namuose bendrauja kita nei mokomoji kalba, kuri yra bent vieno iš tėvų gimtoji kalba, jeigu to prašo ne mažiau kaip dešimt mokinių, kurių gimtoji kalba yra ta pati arba kurie namuose bendrauja ta pačia kalba (21 str. 5 d.). Nurodytas kalbos ir kultūros mokymo sąlygas ir tvarką nustato Vyriausybė.

2022 m. pabaigoje buvo priimti ir 2023 m. rugsėjo 1 d. įsigaliojo Pagrindinių ir vidurinių mokyklų įstatymo 100¹⁵ straipsnis „Perėjimas prie mokymo estų kalba pagrindinėse mokyklose“ ir 100¹⁶ straipsnis „Perėjimas prie mokymo estų kalba vidurinėse mokyklose“.

Pagal 100¹⁵ straipsnį, mokyklos valdybos siūlymu ir kaimo savivaldybės ar miesto tarybos sprendimu, mokomoji kalba gali būti kita kalba vietoje estų kalbos:

- 1) 2024–2025 mokslo metais pagrindinės mokyklos 2, 3 ir 5–9 klasėse;
- 2) 2025–2026 mokslo metais pagrindinės mokyklos 3 ir 6–9 klasėse;
- 3) 2026–2027 mokslo metais pagrindinės mokyklos 7–9 klasėse;
- 4) 2027–2028 mokslo metais – pagrindinės mokyklos 8–9 klasėse;
- 5) 2028–2029 mokslo metais – pagrindinės mokyklos 9 klasėje;

Pasiūlymas dėl mokymo kita kalba pateikiamas ne vėliau kaip iki praėjusių mokslo metų kovo 31 d. Kaimo savivaldybė arba miesto taryba sprendimą dėl leidimo suteikimo arba atsisakymo suteikti leidimą priima per du mėnesius nuo pasiūlymo pateikimo.

100¹⁵ straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad Vyriausybė, remdamasi kaimo savivaldybės ar miesto savivaldybės prašymu ir išklausiusi jos sudarytos vyriausybės komisijos nuomonę, gali vieniems mokslo metams suteikti leidimą iš dalies mokytis kita kalba klasėje, kurios mokomoji kalba pagal šį skirsnį turi būti estų kalba. Sprendime turi būti nustatyta kitos kalbos, kuria mokomasi, proporcija, lyginant su bendra ugdymo apimtimi atitinkamais mokslo metais. Prašymas dėl dalinio mokymo kita kalba pateikiamas ne vėliau kaip iki praėjusių mokslo metų kovo 31 d. Vyriausybė per du mėnesius nuo prašymo pateikimo priima sprendimą dėl leidimo išdavimo arba atsisakymo jį išduoti.

Pagal 100¹⁶ straipsnį, nuo 2024–2025 mokslo metų iki 2029–2030 mokslo metų vidurinėse mokyklose kitų kalbų dalis gali sudaryti iki 40 procentų mokymo apimties, nurodytos mokyklos ugdymo programoje.

Mokykla privalo užtikrinti perėjimą prie mokymo estų kalba 10 klasėje ne vėliau kaip iki 2030–2031 mokslo metų, 11 klasėje – ne vėliau kaip iki 2031–2032 mokslo metų, o 12 klasėje – ne vėliau kaip iki 2032–2033 mokslo metų. 2030–2031 mokslo metais 11 ir 12 klasėse, o 2031–2032 mokslo metais 12 klasėje mokymo kita kalba dalis gali sudaryti iki 40 proc. mokyklos ugdymo programoje nurodytos mokymo apimties (100¹⁶ str. 2 d.).

Mokyklos, kurioms iki 2024 m. rugsėjo 1 d. Vyriausybė suteikė leidimą vykdyti dvikalbį ugdymą, mokydamos vyresniųjų klasių mokinius (vidurinėse mokyklose) gali vartoti kitą nei estų mokomąją kalbą.

Pažymėtina, kad priėmus minėtus Pagrindinių ir vidurinių mokyklų įstatymo straipsnius, didelį susirūpinimą dėl naujų pakeitimų, kuriais siekiama panaikinti mokymąsi mažumų kalbomis, išreiškė JT žmogaus teisių ekspertai³³. Jų teigimu, naujaisi pakeitimai, įtvirtindami privalomą perėjimą prie mokymo estų kalba visose ikimokyklinėse ir mokyklinėse įstaigose, įskaitant tas, kuriose mokoma tautinių mažumų kalbomis arba dvikalbes ugdymo įstaigas, panašu, smarkiai apriboja švietimą Estijos tautinių mažumų kalbomis. Pasak JT ekspertų, Pagrindinių ir vidurinių mokyklų įstatymo pakeitimais nustatomos ribojančios ir galimai diskriminacinės priemonės, darančios poveikį tautinių ir kalbinių mažumų teisėms švietimo srityje. Ekspertai išreiškė ypatingą

³³ *Estonia: New law banning mother-tongue education for minorities may violate human rights, warn UN experts. United Nations* (Estija. JT ekspertai išpėja: naujas įstatymas, draudžiantis tautinių mažumų mokymą gimtąja kalba, gali pažeisti žmogaus teises. Jungtinės Tautos), 2023-08-17: <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2023/08/estonia-new-law-banning-mother-tongue-education-minorities-may-violate-human>

susirūpinimą dėl to, „kaip naujosios nuostatos gali paveikti rusų kalbinės mažumos narius, kurie sudaro didelę šalies gyventojų dalį“.

Estijos švietimo ir mokslo ministerijos aiškinimu³⁴, pagrindinis perėjimo prie ugdymo estų kalba tikslas yra suteikti visiems Estijos vaikams kokybišką išsilavinimą estų kalba, nepaisant jų gimtosios kalbos. Tai palaiko estų tautinio tapatumo vystymąsi, skatina socialinę integraciją ir mažina švietimo bei socialinę ir ekonominę atskirtį. Išimtinai estų kalba sukurta švietimo aplinka taip pat užtikrina geresnes tolesnio mokymosi galimybes, sėkmę darbo rinkoje. Perėjimas prie ugdymo estų kalba turėtų prasidėti 2024 m. darželiuose bei mokyklų 1 ir 4 klasėse, siekiant, kad perėjimo procesas būtų baigtas iki 2030 m. Norint pasiekti šį tikslą, reikia didinti estų kalbos mokymo apimtį visuose švietimo lygmenyse ir užtikrinti reikiamus kalbos įgūdžius turinčių mokytojų prieinamumą. Siekiant šio tikslo ateinančius ketverius metus iš valstybės biudžeto papildomai bus investuota 300 mln. eurų, o iš ES struktūrinių fondų – dar 46 mln. eurų.

Vykstant perėjimui prie ugdymo estų kalba, mokytojų poreikis palaipsniui didėja. Siekiant užtikrinti pakankamą mokytojų skaičių, nuo 2023 m. sausio mėn. minimalus mokytojų atlyginimas padidintas iki 1 749 eurų.

Priklausomai nuo užimamų pareigų ar kalbos, kurią jie dėsto, mokytojai estų kalbą daugelį metų privalėjo mokėti B2 arba C1 lygiu. Mokytojai turi mokėti estų kalbą bent B2 lygiu, jei savo dalyką dėsto kita kalba (pavyzdžiui, rusų), ir bent C1 lygiu, jei dėsto estų arba dalyką estų kalba. Ministerijos aiškinimu, mokytojams, kurie neatitinka reikalaujamo valstybinės kalbos mokėjimo lygio, gali būti pasiūlytos sutartys vienų metų laikotarpiui. Mokytojai, kalbantys estų kalba B2 lygiu, gali toliau dėstyti rusų kalbą klasėse, kurios dar neperėjo prie mokymo estų kalba. Kvalifikaciniai reikalavimai mokytojams valstybinėse, savivaldybių mokyklose ir privačiose mokyklose yra vienodi. Jei privačioje mokykloje dėstoma rusų kalba, mokytojai, dėstantys dalykus rusų kalba, turi mokėti estų kalbą B2 lygiu. Mokytojai, kurių dalykas yra estų kalba, turi mokėti estų kalbą C1 lygiu, net ir privačiose mokyklose.

Privačių mokyklų įstatyme³⁵ nustatyta, kad mokomoji kalba yra patvirtinta privačios mokyklos įstatuose, o jei vykdoma bendra ugdymo programa (*joint curriculum*) – bendradarbiavimo sutartyje dėl bendros ugdymo programos. Priimant sprendimą dėl vidurinės mokyklos mokomosios kalbos, laikomasi Pagrindinių ir vidurinių mokyklų įstatyme nustatytų reikalavimų, kai vidurinės mokyklos savininkas, dalininkas, steigėjas ar narys yra valstybė ar vietos valdžios institucija. Vidurinėje mokykloje arba tam tikrose jos klasėse gali būti mokoma ne estų kalba arba dviem kalbomis, jeigu Vyriausybė, remdamasi privačios mokyklos plėtros planu ir mokyklos savininko prašymu bei privačios mokyklos valdybos siūlymu, suteikia leidimą (15 str. 1¹ d.).

Privačiose pagrindinėse ir vidurinėse mokyklose, kuriose mokomoji kalba nėra estų, estų kalbos privaloma mokytis tiek, kiek nustatyta valstybinėje ugdymo programoje, kad abiturientai galėtų tęsti studijas estų kalba kitame švietimo lygmenyje. Privačios mokyklos gali gauti subsidijas iš valstybės ar savivaldybės biudžeto.

Estijos pagrindinių mokyklų ugdymo programoje³⁶ nustatyta, kad estų / rusų kalbai kaip mokomajai kalbai (privalomam dalykui) 1–3 klasėse skiriama 19 pamokų per savaitę, 4–6 klasėse – 11 pamokų per savaitę, 7–9 klasėse – 6 pamokos per savaitę. Estų kalbai, jei jos mokomasi kaip antrosios kalbos, 1–3 klasėse skiriamos 6 pamokos per savaitę, 4–6 klasėse – 12 pamokų per savaitę, 7–9 klasėse – 12 pamokų per savaitę. Rengiant mokyklos ugdymo programą, remiamasi valstybine ugdymo programa ir mokyklos plėtros planu, atsižvelgiant į regioninius poreikius, mokyklos darbuotojų, tėvų ir mokinių poreikius bei naudojamus išteklius.

Valstybinėje vidurinių mokyklų ugdymo programoje³⁷ be kitų dalykų nustatyti tokie kalbos ir literatūros privalomieji dalykai: estų kalba, literatūra, rusų kalba (mokykloje ar klasėje, kurioje estų kalbos mokomasi kaip antrosios kalbos, o mokymasis iš dalies vyksta rusų kalba), literatūra

³⁴ *Transition to Estonian-language education. Ministry of Education and Research* (Perėjimas prie ugdymo estų kalba. Švietimo ir mokslo ministerija): <https://www.hm.ee/en/node/234>

³⁵ *Private Schools Act*: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/530062014001/consolide/current>

³⁶ *National Curriculum for Basic Schools*: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/524092014014/consolide>

³⁷ *National curriculum for upper secondary schools*: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/524092014009/consolide>

(mokykloje ar klasėje, kurioje estų kalbos mokomasi kaip antrosios kalbos, o mokymasis iš dalies vyksta rusų kalba). Atkreiptinas dėmesys į susijusius pasirenkamuosius dalykus: be tokių dalykų tokių „Mitas ir literatūra“, „Literatūra ir visuomenė“, „Šiuolaikinė užsienio literatūra“ ir pan., galima rinktis dalykus „Rusų kalba Estijoje“ arba „Šiuolaikinė rusų literatūra“ (8 str.).

Programoje yra nustatyta privalomųjų dalykų dėstymo apimtis: pavyzdžiui, dėstant privalomąjį dalyką „Kalba ir literatūra“, estų kalbai (rusakalbėse arba kitakalbėse vidurinėse mokyklose, kuriose pagal mokyklos programą estų kalba mokoma kaip antroji kalba) numatyti 6 kursai (1 kursas – 35 akademinės valandos); literatūrai – 5 kursai (9 str. 1 d.).

Dėstant privalomąjį dalyką „Užsienio kalbos“, estų kalbai vidurinėse mokyklose, kuriose pagal mokyklos programą estų kalbos mokomasi kaip antrosios kalbos, ir mokiniams, įgijusiems pagrindinį išsilavinimą ne estų mokomąja kalba, numatyti 9 kursai (9 str. 2 d.).

Atkreiptinas dėmesys į Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijos³⁸ Patariamojo komiteto nuomonę dėl švietimo padėties Estijoje. 2022 m. pateiktoje Komiteto 5-ojoje nuomonėje dėl Estijos³⁹ teigiama, kad Estijos švietimo sistema (nepaisant to, kad mokymas mokyklose 60 proc. vyksta estų kalba) *de facto* tebėra suskirstyta į mokyklas estų ir rusų kalbomis.

2007 m. įvykdžius vidurinio ugdymo (10–12 klasių) reformas ir 2011 m. patvirtinus „Valstybinę vidurinių mokyklų mokymo programą“, pereita prie 60 proc. mokymo estų kalba. Be to, pagal pateiktą nuomonę, pagrindinėje mokykloje (1–9 klasėse) pagal kalbų įsisavinimo programą siekiama užtikrinti, kad mokiniai mokėtų estų, rusų ir bent vieną užsienio kalbą.

Pagal dokumentą, dabartinę švietimo sistemą remia kai kurie rusų tautinės mažumos atstovai, kurie mano, kad ji yra labai svarbi saugant rusų kalbą Estijoje. Savo ruožtu, sistemos kritikai nurodo, kad dabartinė sistema⁴⁰ prisideda prie esamo susiskaldymo visuomenėje įtvirtinimo ir dar silpnesnių akademinų rezultatų, dėl kurių rusakalbių mokinių mokymosi rezultatai yra prastesni. Įtakos visai švietimo sistemai taip pat turi ir mokytojų trūkumas, o šią padėtį pagerinti galėtų lankstus požiūris į ribotam laikui įteisintus griežtus valstybinės kalbos reikalavimus mokytojams. Minėtame dokumente akcentuojama, kad ugdymo programose reikia gilinti žinias apie istorinį tautinių mažumų buvimą Estijoje, jų kalbas ir indėlį. Be to, pripažįstant, kad Estija ir toliau remia tautines mažumas, nuomonėje pabrėžiama, kad švietimo sistemoje reikia spręsti estų ir rusų kalbų mokymo atotrūkio problemą, taip pat žiniasklaidos ir kai kurių rusų tautinės mažumos atstovų požiūrį į valstybinės kalbos propagavimą. Nuomonėje pateikiamose rekomendacijose nurodoma, kad valdžios institucijos taip pat turėtų užtikrinti galimybę mokytis rusų kalbos visuose valstybinės švietimo sistemos lygmenyse ir stiprinti dialogą su rusų mažumos atstovais. Institucijos turėtų išsiaiškinti mokinių, besimokančių mokyklose estų ir rusų kalbomis, mokymosi rezultatų skirtumų priežastis, įvertinti ir pagerinti mokymo rusų mokomąja kalba kokybę ir ištaisyti visas nustatytas problemas.

Nuomonėje pateikiamais duomenimis, 2020–2021 mokslo metais rusų mokomąja kalba mokėsi 21 510 mokinių pagrindinėse mokyklose, ir 26 mokiniai privačiose vidurinėse mokyklose⁴¹.

Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijos Patariamojo komiteto 5-ojoje nuomonėje dėl Estijos atkreipiamas dėmesys, kad kitų tautinių mažumų kalbų padėtis švietimo srityje skiriasi palyginti su rusų. Išskyrus rusų kalbą, ikimokyklinis ugdymas nevyksta kita tautinių mažumų kalba, tai pat nėra ir dvikalbio ikimokyklinio ugdymo. 2020–2021 mokslo metais pradinis ugdymas suomių mokomąja kalba buvo teikiamas Taline (56 mokiniai). Tam tikri dalykai vokiečių kalba buvo dėstomi dviejose Talino vidurinėse mokyklose. Visgi, dokumente teigiama, kad hebrajų kalba vartojama ir ikimokyklinio ugdymo metu, ir dėstoma pradinėse, vidurinėse ir aukštosiose mokyklose⁴². Kai kurių

³⁸ Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencija yra išsamiausia Europos sutartis, kuria ginamos tautinėms mažumoms priklausantiems asmenų teisės. Tai pirmasis teisiškai privalomas daugiašalis dokumentas, skirtas tautinių mažumų apsaugai visame pasaulyje, o jo įgyvendinimą stebi iš nepriklausomų ekspertų sudarytas Patariamasis komitetas. Sutartis įsigaliojo 1998 m. vasario 1 d. ir šiuo metu galioja 39 valstybėse.

³⁹ *Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities. Fifth Opinion on Estonia adopted on 3 February 2022: <https://rm.coe.int/5th-op-estonia-en/1680a6cc9e>*

⁴⁰ Nuomonėje apžvelgiami 2020–2021 mokslo metai.

⁴¹ *Ten pat*, 181 p.

⁴² *Ten pat*, 187 p.

tautinių mažumų kalbų mokoma teritorijoje, kurioje tradiciškai gyvena atitinkama tautinė mažuma, pavyzdžiui, švedų kalbos Lane-Niguloje ir latvių kalbos Valgoje.

Kroatija

Kroatijos Konstitucijoje⁴³ įtvirtinta, kad šalies oficiali kalba yra kroatų kalba. Tautinių mažumų atstovams užtikrinama laisvė reikšti savo tautiškumą, vartoti savo kalbą ir raštą bei puoselėti kultūrinę autonomiją.

Pagal etninę sudėtį Kroatija yra itin vienalytė šalis: 2019 m. kroatai sudarė 91,63 proc. gyventojų. Didžiausia tautinė mažuma yra serbų – sudaro 3,2 proc. gyventojų. Kitoms tautinėms mažumoms, kurių šalyje yra daugiau kaip 20, priklauso kur kas mažiau žmonių. Pavyzdžiui bosniai yra trečia pagal dydį tautinė mažuma ir 2019 m. jai save priskyrė 0,62 proc. gyventojų.⁴⁴

2000 m. buvo priimtas Tautinių mažumų kalbų ir raštų vartojimo Kroatijos Respublikoje įstatymas⁴⁵, reglamentuojantis tautinių mažumų kalbų ir raštų oficialaus vartojimo sąlygas, kurios užtikrina lygybę kroatų kalbai ir lotynų rašmenims pagal įstatymą.

Švietimo tautinių mažumų kalba ir raštu įstatymo⁴⁶ 2 straipsnyje nustatyta, kad auklėjimas ir mokymas tautinės mažumos kalba ir raštu vykdomas ikimokyklinėse, pradinėse ir vidurinėse mokyklose bei kitose ugdymo įstaigose (toliau – mokykla, kurioje mokoma tautinės mažumos kalba ir raštu) šio įstatymo nustatyta tvarka ir sąlygomis. Kitų įstatymų ir teisės aktų nuostatos taikomos mokyklos, kurioje mokoma tautinės mažumos kalba ir raštu, steigimui, teisinei formai ir kt. tik tuo atveju, jei šis įstatymas nenustato kitaip. Tokia mokykla gali būti steigiama mažesniai mokinių skaičiui nei nustatytas skaičiaus reikalavimas steigiant mokyklą su mokomąja kroatų kalba. Pastaroji nuostata yra įtvirtinta ir Tautinių mažumų teisių įstatyme (11 str.).

Mokymosi programoje ir ugdymo programoje tautinės mažumos kalba ir raštu, be bendrosios dalies, turi būti dalis, kurios turinys yra susijęs su tautinės mažumos savitumu (gimtoji kalba, literatūra, istorija, geografija ir kultūrinė kūryba). Dalį šios ugdymo programos turinio, susijusio su tautinės mažumos ypatumais, nustato ir priima Švietimo ir sporto ministerija, remdamasi tautinių mažumų asociacijų nuomone (8 str.).

Mokyklos (klasės ar ugdymo grupės), kurioje pamokos vyksta tautinės mažumos kalba, mokiniai, be savo kalbos pagal nustatytą mokymo programą turi mokytis kroatų kalbos ir rašto (8 str.). Mokyklos, kuriose mokoma tautinės mažumos kalba ir raštu, gali naudotis gimtosios kalbos šalies vadovėliais, gavusios Švietimo ir sporto ministerijos pritarimą (15 str.). Lėšos tokių valstybinių mokyklų (klasių ar ugdymo grupių) veiklai yra numatytos valstybės biudžete.

Švietimo pradinėse ir vidurinėse mokyklose įstatymo⁴⁷ 7 straipsnyje nustatyta, kad tautinių mažumų vaikų pradinis ir vidurinis ugdymas vykdomas vadovaujantis Švietimo tautinių mažumų kalba ir raštu įstatymo nuostatomis, taip pat šio įstatymo ir kitų teisės aktų nuostatomis.

Pagal įstatymą, ugdymas mokykloje grindžiamas valstybine ugdymo programa, mokymo programomis ir mokyklos mokymo programomis. pagrindinėje mokykloje (mokslas trunka 8 metus) gali būti vykdomos pagrindinės, pasirenkamosios, tarptautinė programos, programos tautinių mažumų kalba, specialiosios ir kitos programos, kurios vykdomos ministro sprendimu arba suderinus su ministerija.

⁴³ *The Constitution of the Republic of Croatia*: <https://www.sabor.hr/en/constitution-republic-croatia-consolidated-text>

⁴⁴ *The population's spatial distribution and composition*: <https://croatia.eu/index.php?view=article&id=15&lang=2>

⁴⁵ *Zakon o uporabi jezika i pisma nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj*: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2000_05_51_1128.html

⁴⁶ *Zakon o odgoju i obrazovanju na jeziku i pismu nacionalnih manjina*: <https://www.zakon.hr/z/318/Zakon-o-odgoju-i-obrazovanju-na-jeziku-i-pismu-nacionalnih-manjina>

⁴⁷ *Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi*:

<https://www.zakon.hr/z/317/Zakon-o-odgoju-i-obrazovanju-u-osnovnoj-i-srednjoj-%C5%A1koli>

Remiantis Švietimo ir sporto ministerijos svetainėje⁴⁸ pateikiama informacija, tautinių mažumų atstovai teisę į mokslą gali įgyvendinti per tris pagrindinius ugdymo modelius ir specialiasias ugdymo formas:

- A MODELIS – mokymas tautinių mažumų kalba ir raštu (visos pamokos tautinės mažumos kalba, kroatų kalbos mokymas privalomas);
- B MODELIS – dvikalbis mokymas (gamtos mokslai dėstomi kroatų kalba, bet socialinių mokslų dalykai ir su tautine mažuma susiję dalykai – atskirose tautinės mažumos kalbos klasėse);
- C MODELIS – kalbos ir kultūros puoselėjimas (modelį sudaro mokymo programa nuo 2 iki 5 valandų per savaitę tautinės mažumos kalba, be įprastų pamokų kroatų kalba, ir apima tautinės mažumos kalbą ir literatūrą, geografiją, istoriją, muziką ir meną);
- Mokymo forma, kai tautinės mažumos kalbos mokoma kaip aplinkos kalbos;
- Specialios mokymo formos: vasaros mokykla, žiemos mokykla, neakivaizdinis-konsultacinis mokymas;
- Specialios programos romų mokiniams įtraukti į švietimo sistemą.

Tautinės mažumos nariai patys pasiūlo ir parenka modelį bei programą pagal galiojančius įstatymus ir savo galimybes įgyvendinti programą. Visi mokymo modeliai ir formos yra įprastoje Kroatijos švietimo sistemoje.

Kroatijos statistikos biuro duomenimis⁴⁹, 2022–2023 mokslo metų pradžioje iš 1 984 mokyklų pamokos viena mokomąja kalba vyko 1 960 mokyklų: 1 917 iš jų kroatų, 11 – italų, 4 – vengrų, 7 – čekų, 21 – serbų kalba. Be kroatų kalbos, pamokos 24 mokyklose vyko tautinių mažumų kalbomis: 6 iš jų – vengrų, 6 – italų, 1 – vokiečių ir 11 – serbų. Iš viso 4 197 mokiniai lankė pamokas tautinių mažumų kalbomis.

Europos regioninių arba tautinių mažumų kalbų chartiją Kroatija ratifikavo 1997 m. Chartija tam tikra apimtimi taikoma čekų, bojašo romų (angl. *Boyash Romanian*), Istrijos romų (*Istro-Romanian*), italų, rutėnų (*Ruthenian*), serbų, slovakų, slovėnų, vengrų ir vokiečių kalboms.

Europos regioninių arba tautinių mažumų kalbų chartijos Ekspertų komitetas 2022 m. kovo mėn. pateikė 6-ąją vertinimo ataskaitą apie Kroatiją⁵⁰. Ataskaitoje Ekspertų komitetas pažymėjo, kad vokiečių kalbos mokymas ikimokykliniame ir pradiniam ugdyme (C modelis) neįvestas papildomose savivaldybėse, nors vokiečių mažumos atstovai ir tvirtina, kad yra suinteresuoti tokio išsilavinimo teikimu. Ataskaitoje valdžios institucijos raginamos atkreipti dėmesį į išreikštą susidomėjimą ir konsultuotis su ikimokyklinio ir pradinio ugdymo įstaigų atstovais atitinkamose savivaldybėse (pavyzdžiui, Siračo, Vukovaro, Zagrebo), vokiečių mažumų asociacija ir tėvais, ir siekti kitais mokslo metais organizuoti mokymą vokiečių kalba šiose teritorijose. Ataskaitoje taip pat rekomenduojama kuo greičiau sudaryti galimybę mokytis italų kalba papildomose savivaldybėse, kuriose vartojama italų kalba, pavyzdžiui, Zadare ir Pakrace. Ekspertų komitetas ataskaitoje pateikė rekomendacijas dėl ikimokyklinio ir pradinio ugdymo kitomis tautinių mažumų kalbomis.

Latvija

Latvių kalba ir kultūra yra latvių tautos tapatumo, taip pat Latvijos valstybės nacionalinės kultūrinės tapatybės pagrindas. Todėl tai yra bendra vertybė visiems Latvijos gyventojams, nepriklausomai nuo tautybės, kilmės, gimtosios kalbos, religijos ir kitų aplinkybių. Konstitucijos

⁴⁸ *Obrazovanje nacionalnih manjina*: <https://mzo.gov.hr/istaknute-teme/odgoj-i-obrazovanje/obrazovanje-nacionalnih-manjina/571>

⁴⁹ *Basic schools, end of 2021/2022 school year and beginning of 2022/2023 school year*. Croatian Bureau of Statistics: <https://podaci.dzs.hr/2023/en/58234>

⁵⁰ *Evaluation by the Committee of Experts of the Implementation of the Recommendations for Immediate Action contained in the Committee of Experts' sixth evaluation report on Croatia*: <https://rm.coe.int/croatia-eval-6-iria-en/1680a5e82f>

preambulēje tai atspindi teiginiu, kad latviu kalba, kaip vienintelė valstybinė kalba, yra vieningos visuomenės pagrindas. Iš latvių kalbos kaip vienintelės valstybinės kalbos konstitucinio statuso išplaukia valstybinės kalbos funkcija būti bendra visuomenės bendravimo ir demokratinio dalyvavimo kalba.“ Tai ištrauka iš 2021 m. paskelbto Latvijos prezidento pranešimo „Dėl latvių kalbos kaip vienintelės valstybinės kalbos stiprinimo“⁵¹.

Latvijos Saeima Europos Tarybos tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvenciją ratifikavo 2005 m., visgi konvencijos ratifikavimo įstatyme⁵² nurodyta, kad sąvoka „tautinės mažumos“, kuri nėra apibrėžta Konvencijoje, Konvencijos prasme reiškia Latvijos piliečius, kurie skiriasi nuo latvių kultūra, religija ar kalba, kurių ištisos kartos tradiciškai gyvena Latvijoje ir kurie laiko save Latvijos valstybei ir visuomenei priklausančiais asmenimis, siekiančiais išsaugoti ir plėtoti savo kultūrą, religiją ar kalbą. Taip pat nurodyta, kad asmenys, kurie nėra Latvijos ar kitos šalies piliečiai, bet nuolat ir teisėtai gyvena Latvijos Respublikoje, ir nors Konvencijos prasme nepriklausantys tautinei mažumai pagal tautinės mažumos apibrėžimą, tačiau save priskiriantys šį apibrėžimą atitinkančiai tautinei mažumai, gali naudotis Konvencijoje numatytais teisėmis, jeigu įstatymai nenumato išimčių. Latvijos Respublika pabrėžė atsižvelgianti į Konvencijos 10 straipsnio 2 dalį ir 11 straipsnio 3 dalį, reglamentuojančias tam tikras mažumų kalbų vartojimo sritis tiek, kiek tai neprieštarauja Konstitucijai ir kitiems Latvijos Respublikoje galiojantiems teisės aktams, nustatantiems valstybinės kalbos vartojimą.

Latvijos Konstitucijos (Satversmės)⁵³ preambulėje įtvirtinta, kad latvių kalba yra vienintelė valstybinė kalba. 1999 m. priimtame Valstybinės kalbos įstatyme⁵⁴ taip pat pakartota konstitucinė nuostata, kad Latvijos Respublikos valstybinė kalba yra latvių kalba. Įstatyme be latvių kalbos yra minima ir lyvių kalba (latv. *lībieši, līvi*). Įtvirtinta, kad valstybė užtikrina lyvių kalbos kaip senųjų gyventojų (autochtonų) kalbos išsaugojimą, apsaugą ir raidą (4 str.). Kiekviena kita kalba, išskyrus lyvių kalbą, šio įstatymo prasme yra vertinama kaip užsienio kalba.

2013 m. Latvijos Konstitucinio Teismo sprendime dėl Ministrų kabineto patvirtintų valstybinės kalbos žinojimo ir žinių patikrinimo taisyklių atitikties Latvijos Konstitucijai⁵⁵ pateikiama profesoriaus Egilo Levito nuomonė: „Pagrindinė valstybinės kalbos funkcija – būti bendra tarpusavio bendravimo ir supratimo priemone visiems šalies piliečiams, nepaisant jų tautybės, gimtosios kalbos, religijos ir kitų savybių.“ Tame pačiame sprendime yra nuoroda į Konstitucinio Teismo 2005 m. rugsėjo 14 d. sprendimą, kuriame Teismas yra nurodęs, kad būtinybė saugoti valstybinę kalbą ir stiprinti jos vartojimą yra glaudžiai susijusi su Latvijos valstybės demokratine santvarka. Cituojamas ir Teismo 2001 m. gruodžio 21 d. sprendimas: „Atsižvelgiant į latvių kalbos kaip valstybinės kalbos apsaugą Konstitucijoje, taip pat tai, kad globalizacijos kontekste Latvija yra vienintelė vieta pasaulyje, kur gali būti garantuotas latvių kalbos, taigi ir pagrindinės tautos, egzistavimas ir raida, latvių kalbos kaip valstybinės kalbos vartojimo apimties susiaurėjimas valstybės teritorijoje taip pat gali būti laikoma grėsme demokratinėi valstybės santvarkai“ (17 punktas).

Atkreiptinas dėmesys į Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijos Patariamojo komiteto 2018 m. paskelbtą Trečiąją nuomonę apie Latviją⁵⁶. Dokumente teigiama, kad valstybės institucijos negaili jėgų, siekdamos užtikrinti latvių kalbos dominavimą visose visuomenės gyvenimo

⁵¹ *Par latviešu valodas kā vienīgās valsts valodas nostiprināšanu. Valsts prezidenta paziņojums Nr. 8, Rīgā 2021. gada 26. Aprīlī:* <https://likumi.lv/ta/id/322742-par-latviesu-valodas-ka-vienigas-valsts-valodas-nostiprinasanu>

⁵² *Par Vispārējo konvenciju par nacionālo minoritāšu aizsardzību:* <https://likumi.lv/ta/id/109252-par-visparejo-konvenciju-par-nacionalo-minoritasu-aizsardzibu>

⁵³ *The Constitution of the Republic of Latvia:* <https://likumi.lv/ta/en/en/id/57980-the-constitution-of-the-republic-of-latvia>

⁵⁴ *Valsts valodas likums:* <https://likumi.lv/ta/id/14740-valsts-valodas-likums>

⁵⁵ *Satversmes tiesas spriedums. Par Ministru kabineta 2009.gada 7.jūlija noteikumu Nr.733 "Noteikumi par valsts valodas zināšanu apjomu un valsts valodas prasmes pārbaudes kārtību (...):* <https://likumi.lv/ta/id/261823-par-ministru-kabineta-2009-gada-7-julija-noteikumu-nr-733-noteikumi-par-valsts-valodas-zinasanu-apjomu-un-valsts-valodas-prasme...>

⁵⁶ *Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities. Third Opinion on Latvia adopted on 23 February 2018:* <https://rm.coe.int/revised-version-of-the-english-language-version-of-the-opinion/1680901e79>

srityse. Beveik visoms profesijoms taikomi vis griežtesni kalbos mokėjimo reikalavimai, o tai neigiamai veikia asmenų, kurių gimtoji kalba nėra latvių, įskaitant ir tautinių mažumų atstovus, galimybes užimti pareigas viešajame sektoriuje. Latvių kalba yra vienintelė kalba, kurią leidžiama vartoti bendraujant su valstybės valdymo institucijomis, topografiniuose ženkluose ir kituose užrašuose. Visgi, dokumente pažymima, kad „dėtos didelės pastangos ir skirtos nemažos lėšos, siekiant sudaryti latvių kalbos mokymosi galimybes žmonėms, norintiems patobulinti valstybinės kalbos įgūdžius. Taigi, latvių kalbą moka daugiau nei 90 proc. respondentų, kurių gimtoji kalba yra rusų, ir beveik pusė respondentų savo latvių kalbos žinias vertina gerai, o jaunesnio amžiaus tautinių mažumų atstovų latvių kalbos įgūdžiai yra žymiai geresni. Mažumų gyventojų požiūris į latvių kalbos vartojimą dažniausiai yra neutralus arba teigiamas.“

2021 m. spalio mėn. Latvija Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijos Patariamajam komitetui pateikė Ketvirtąją ataskaitą⁵⁷ (Patariamojo komiteto nuomonė vis dar nepaskelbta). Ataskaitoje teigiama, kad Latvijos mokyklose tautinių mažumų kalbomis mokoma gerokai daugiau dalykų nei kitose Europos šalyse. Latvija ir toliau remia dvikalbį ugdymą ir finansuoja tautinių mažumų programas septyniomis kalbomis: rusų, lenkų, baltarusių, ukrainiečių, estų, lietuvių ir hebrajų kalbomis. Tautinių mažumų mokiniai išsaugo galimybę mokytis mokyklinių dalykų gimtąja kalba, taip pat išsaugoti savo tautinės mažumos tapatybę. Siekiant užtikrinti lygias galimybes darbo rinkoje, Latvijoje įgyvendinama švietimo reforma, pagal kurią palaiapsniui didinamas valstybinės kalbos vartojimas švietimo sistemoje. Švietimo reforma tautinių mažumų ugdymo programose yra glaudžiai susijusi su platesne Latvijos švietimo sistemos reforma, kurios metu pereinama prie kompetencijomis grindžiamo mokymosi turinio.

2023 m. pradžioje latviai sudarė 62,4 proc. visų Latvijos gyventojų. Rusai yra antra pagal dydį etninė grupė ir sudaro 23,7 proc., po 3 proc. gyventojų sudaro ukrainiečių ir baltarusių etninės grupės⁵⁸.

Latvijos tautinių ir etninių grupių laisvos raidos ir teisės į kultūrinę autonomiją įstatyme⁵⁹ nustatyta, kad valstybės institucijos remia materialinių sąlygų sudarymą tautinių ir etninių grupių švietimo, kalbos ir kultūros plėtrai, numatydamos tam skirtas lėšas valstybės biudžete. Tautinės bendrijos turi teisę savo lėšomis steigti tautines švietimo institucijas (10 str.).

Latvijoje pradinis ir žemesnysis vidurinis ugdymas (angl. *primary and lower secondary education*) organizuojamas kaip vieningos struktūros sistema (lat. *pamatizglītība*) arba pagrindinis ugdymas, kuris prasideda nuo 7 metų amžiaus ir susideda iš devynerių metų privalomojo mokymosi. Pagrindinis ugdymas baigiamas po 9 klasės baigiamaisiais egzaminais, t. y. mokinio gimtosios kalbos egzaminu, latvių kalbos egzaminu tautinių mažumų programų mokiniams, matematikos, Latvijos istorijos ir užsienio kalbos egzaminais. Vidurinis ugdymas (*vidējā izglītība*) prasideda nuo 16 metų amžiaus ir baigiasi 19 metų, o bendrąjį ir profesinį išsilavinimą teikia vidurinė mokykla, gimnazija ir profesinio ugdymo mokykla⁶⁰. Vidurinėse mokyklose mokymas vyksta pagal vidurinių mokyklų mokymo programas 10–12 klasių mokiniams.

Bendrojo lavinimo įstatymo⁶¹ 30 straipsnio 5 dalyje nustatyta, kad bendrojo ugdymo programa gali būti derinama su tautinių mažumų ugdymo programa, įtraukiant į ją gimtąją tautinės mažumos kalbą, mokymosi turinį, susijusį su mažumų tapatybe ir integracija Latvijos visuomenėje.

⁵⁷ Fourth Report submitted by Latvia. Pursuant to Article 25, paragraph 2 of the Framework Convention for the Protection of National Minorities – received on 27 October 2021: <https://rm.coe.int/4th-sr-latvia-en/1680a46422>

⁵⁸ Eurydice. Latvia. Population: demographic situation, languages and religions: <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/national-education-systems/latvia/population-demographic-situation-languages-and-religions>

⁵⁹ Law on Free Development of Latvia's National and Ethnic Groups and Their Right to Cultural Autonomy: <https://likumi.lv/ta/en/en/id/65772-on-free-development-of-latvias-national-and-ethnic-groups-and-their-right-to-cultural-autonomy>

⁶⁰ Eurydice. Latvia. Stages of the education system. Overview: <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/national-education-systems/latvia/overview>

⁶¹ Vispārējās izglītības likums: <https://likumi.lv/ta/id/20243-visparejas-izglitibas-likums>; General Education Law: <https://likumi.lv/ta/en/en/id/20243-general-education-law>

Neviršydama nustatyto mokymo valandų per savaitę krūvio ir mokymo valandų skaičiaus per dieną, ugdymo įstaiga į bendrojo vidurinio ugdymo programą gali papildomai įtraukti mokomuosius dalykus, nepaminėtus nacionaliniame bendrojo vidurinio ugdymo standarte, įskaitant tautinės mažumos kalbą ir mokymosi turinį, susijusį su tautinės mažumos tapatybe bei integracija į Latvijos visuomenę (43 str. 2 d.).

Švietimo įstatymo⁶² 9 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad valstybės, savivaldybių ugdymo įstaigose ir valstybiniuose universitetuose išsilavinimas įgyjamas valstybine kalba. Privačiose mokymo įstaigose bendrasis ir profesinis išsilavinimas pradinio ir vidurinio ugdymo pakopose įgyjamas valstybine kalba (9 str. 1¹ d.). Pagal 9 straipsnio 2 dalį, išsilavinimą kita kalba galima įgyti:

- 1) švietimo įstaigose, vykdančiose ugdymo programas pagal dvišales ar daugiašales Latvijos Respublikos tarptautines sutartis;
- 2) *neteko galios pagal 2022 m. rugsėjo 29 d. įstatymą;*
- 2¹) švietimo įstaigose, kuriose bendrojo ugdymo programos dalykai visiškai ar iš dalies dėstomi užsienio kalba, siekiant užtikrinti kitų oficialiųjų Europos Sąjungos kalbų mokymąsi, laikantis atitinkamo nacionalinio išsilavinimo standarto sąlygų;
- 3) kituose įstatymuose numatytose švietimo įstaigose.

Pagal įstatymo 41 straipsnį, tautinių mažumų ugdymo programas rengia švietimo įstaiga, pasirinkdama vieną iš pavyzdinių ugdymo programų, įtrauktų į Valstybines ikimokyklinio ugdymo gaires arba nacionalinį pagrindinio ugdymo standartą.

Tautinių mažumų ugdymo programose nuo 1 iki 6 klasės ugdymo programos mokymasis valstybine kalba užtikrinamas ne mažiau kaip 50 procentų viso mokymo krūvio per mokslo metus, įskaitant užsienio kalbas (41 str. 1¹ d.).

Tautinių mažumų ugdymo programose nuo 7 iki 9 klasės ugdymo programos mokymasis valstybine kalba užtikrinamas ne mažiau kaip 80 procentų viso mokymo krūvio per mokslo metus, įskaitant užsienio kalbas (41 str. 1² d.).

Į tautinių mažumų švietimo programas papildomai įtraukiamas turinys, reikalingas atitinkamos etninės kultūros mokymuisi ir mažumų integracijai Latvijoje.

Atkreiptinas dėmesys, kad 2022 m. rugsėjo 29 d. buvo priimti įstatymo pakeitimai dėl Įstatymo 41 straipsnio panaikinimo (galios netekimo) – atitinkamai nuostatos dėl pagrindinio ugdymo programos įgyvendinimo 1, 4 ir 7 klasėje įsigaliojo 2023 m. rugsėjo 1 d., nuostatos dėl pagrindinio ugdymo programos įgyvendinimo 2, 5 ir 8 klasėje įsigalioja 2024 m. rugsėjo 1 d., o nuostatos dėl pagrindinio ugdymo programos įgyvendinimo 3, 6 ir 9 klasėje įsigalioja 2025 m. rugsėjo 1 d.

Pagal įstatymą, savivaldybė tautinių mažumų mokiniams, kurie jos administracinėje teritorijoje esančiose bendrojo ugdymo įstaigose mokosi pagal ikimokyklinio ugdymo programą arba pagrindinio ugdymo programą, suteikia galimybę nemokamai mokytis tautinių mažumų ugdymo turinio pagal tautinių mažumų kalbos ir kultūros istorijos ugdymo programą. Siekdama užtikrinti, kad tautinių mažumų mokiniai turėtų galimybę mokytis pagal šias programas, savivaldybė gali pavesti tokių programų įgyvendinimą privačiam asmeniui (47³ str.).

Įstatymo Pereinamųjų nuostatų 9 punkto 3 papunktyje nustatyta, kad nuo 2004 m. rugsėjo 1 d. valstybinėse ir savivaldybių bendrojo vidurinio ugdymo įstaigose, įgyvendinančiose tautinių mažumų ugdymo programas, pradedant nuo 10 klasės, mokomasi valstybine kalba pagal valstybinį bendrojo vidurinio išsilavinimo standartą; valstybinėse ir savivaldybių profesinio mokymo įstaigose, pradedant nuo pirmųjų mokslo metų, mokymasis vyksta valstybine kalba pagal valstybinį profesinio išsilavinimo standartą arba valstybinį profesinio vidurinio išsilavinimo standartą. Dera paminėti, kad dėl šios nuostatos atitikties Latvijos Konstitucijos 1, 91 ir 114 straipsniams⁶³, Europos žmogaus teisių

⁶² *Izglītības likums*: <https://likumi.lv/ta/id/50759-izglitibas-likums>;

Education Law: <https://likumi.lv/ta/en/en/id/50759-education-law>

⁶³ 1 str.: Latvija yra nepriklausoma demokratinė respublika.

91 str.: Visi žmonės Latvijoje yra lygūs prieš įstatymus ir teismus. Žmogaus teisės įgyvendinamos be jokios diskriminacijos.

114 str.: Tautinėms mažumoms priklausantys asmenys turi teisę išsaugoti ir plėtoti savo kalbą ir etninį bei kultūrinį tapatumą.

ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 1-ojo protokolo 1 ir 14 straipsniams bei kitų tarptautinių dokumentų tam tikroms nuostatomis 2004 m. į Konstitucinį Teismą kreipėsi 20 Saeimos deputatų. Teismas pripažino ginčijamą nuostatą neprieštaraujančia Konstitucijos ir kitų dokumentų nuostatomis⁶⁴.

2022 m. spalio 10 d. Įstatymo Pereinamųjų nuostatų dalis buvo papildyta 101–108 punktais.

Pereinamųjų nuostatų 103 punkte nustatyta, kad galimybė mokytis tautinių mažumų kalbos ir kultūros istorijos (lat. *kultūrvēstures interešu*) ugdymo programų, nurodytų šio įstatymo 47³ straipsnyje, suteikiama:

- 1) pagal ikimokyklinio ugdymo programą ir bendrojo lavinimo pagrindinio ugdymo programą 1, 4 ir 7 klasių mokiniams – nuo 2023 m. rugsėjo 1 d.;
- 2) pagal bendrojo ugdymo pagrindinio ugdymo programą 2, 5 ir 8 klasių mokiniams – nuo 2024 m. rugsėjo 1 d.;
- 3) pagal bendrojo ugdymo pagrindinio ugdymo programą 3, 6 ir 9 klasių mokiniams – nuo 2025 m. rugsėjo 1 d.

Ugdymo programos sudaromos vadovaujantis Ministrų kabineto patvirtintais Valstybės bendrojo pagrindinio ugdymo standartų ir bendrojo pagrindinio ugdymo pavyzdinių programų nuostatais⁶⁵, Valstybės bendrojo vidurinio ugdymo standartų ir bendrojo vidurinio ugdymo pavyzdinių programų nuostatais⁶⁶. Atkreiptinas dėmesys, kad pagal Nuostatus mokykla gali organizuoti specializuotus, mokinių interesus atitinkančius mokomuosius dalykus, taip pat gali rengti naujus mokomuosius dalykus, kurie skiriasi nuo nurodytų Nuostatų 9 priede, juos integruoti į kitus mokomuosius dalykus ar skaidyti. Ugdymo įstaigos taip pat vadovaujasi Ministrų kabineto 2023 m. patvirtintais Tautinių mažumų kalbos ir kultūros istorijos interesų ugdymo pavyzdinės programos nuostatais ir jos įgyvendinimo gairėmis⁶⁷.

Valstybinės švietimo galimybių duomenų bazės (*Nacionālā izglītības iespēju datubāze*) tinklapyje⁶⁸ skelbiama, kad 2023–2024 mokslo metais baigiant pagrindinę mokyklą 9 klasės mokiniams yra privalomi 3 baigiamieji egzaminai: latvių kalbos, matematikos ir vienos užsienio kalbos (anglų, vokiečių arba prancūzų)⁶⁹. Baigiant vidurinę mokyklą laikomi 3 privalomi egzaminai: latvių kalbos, užsienio kalbos (anglų, vokiečių arba prancūzų), matematikos ir (ar) papildomo pasirinktą dalyko.

2019–2020 mokslo metais Latvijoje veikė 100 švietimo įstaigų, vykdančių tautinių mažumų ugdymo programas (rusų mokomoji kalba – 90 mokyklų, lenkų – 4, ukrainiečių – 1, baltarusių – 1, hebrajų – 2, lietuvių – 1, estų – 1), veikė 56 dvikalbės mokyklos, vykdančios ugdymo programą latvių ir rusų kalbomis. Taip pat 11 privačių švietimo įstaigų vykdė ugdymo programas tautinių mažumų (rusų) kalba, 8 privačios ugdymo įstaigos – vykdė ugdymo programą tiek latvių, tiek rusų mokomąja

⁶⁴ Par Izglītības likuma pārejas noteikumu 9.punkta 3.apakšpunkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1., 91. un 114.pantam, Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 1.protokola 2.pantam un tās 14.pantam (...). Latvijas Republikas Satversmes tiesas spriedums: <https://likumi.lv/ta/id/108255-par-izglitibas-likuma-parejas-noteikumu-9-punkta-3-apakspunkta-atbilstibu-latvijas-republikas-satversmes-1-91-un-114-pantam-eir...>

⁶⁵ Noteikumi par valsts pamatizglītības standartu un pamatizglītības programmu paraugiem: <https://likumi.lv/ta/id/303768-noteikumi-par-valsts-pamatizglitibas-standartu-un-pamatizglitibas-programmu-paraugiem>

⁶⁶ Noteikumi par valsts vispārējās vidējās izglītības standartu un vispārējās vidējās izglītības programmu paraugiem: <https://likumi.lv/ta/id/309597-noteikumi-par-valsts-visparejas-videjas-izglitibas-standartu-un-visparejas-videjas-izglitibas-programmu-paraugiem>

⁶⁷ Noteikumi par mazākumtautību valodas un kultūrvēstures interešu izglītības programmas paraugu un tās īstenošanas vadlīnijām: <https://likumi.lv/ta/id/345047-noteikumi-par-mazakumtautibu-valodas-un-kulturvestures-interesu-izglitibas-programmas-paraugu-un-tas-istenosanas-vadlinijam>

⁶⁸ Valsts pārbaudes darbi vispārējās izglītības iestādēs 2023./2024. mācību gadā (Valstybiniai testai bendrojo ugdymo įstaigose 2023–2024 m. mokslo metais): https://www.niid.lv/parbaudes_darbi_visp_2023

⁶⁹ 2020–2021 mokslo metais buvo galima ir dar viena užsienio kalba – rusų kalba. Tais mokslo metais buvo privalomas ir ketvirtas egzaminas – Latvijos istorijos, o tautinių mažumų ugdymo programų mokiniai papildomai turėjo laikyti centralizuotą latvių kalbos egzaminą.

kalba. 2019–2020 mokslo metais pagal tautinių mažumų ugdymo programą mokėsi 56 279 mokiniai (26,2 proc. visų mokinių)⁷⁰.

Latvių kalbos kaip valstybinės kalbos politikos stiprinimo ir su tuo susijusios švietimo reformos įgyvendinimo aspektu paminėtinas Ministrų kabineto 2021 m. nutarimas *Dėl valstybinės kalbos politikos 2021–2027 m. gairių*⁷¹. Dokumente pažymima, kad valstybinė kalbų mokymo politika ir iš to kylantis kokybiškas latvių kalbos mokymasis yra svarbiausias politikos instrumentų rinkinys, užtikrinantis pakankamą kalbos mokėjimą kalbos vartotojams, siekiant kertinių valstybinės kalbos politikos tikslų – išlaikyti tvarumą, valstybinės kalbos kokybę ir konkurencingumą. Planuojant valstybinės kalbos politiką, vykdam švietimo reformą, svarbu atsižvelgti į du nacionalinės švietimo politikos pokyčius – perėjimą prie kompetencija grįsto mokymo požiūrio ir laipsnišką perėjimą prie ugdymo tik valstybine kalba bendrojo ugdymo srityje.

Švietimo reformos tikslas – visiems mokyklą baigusiems asmenims suteikti vienodas galimybes sėkmingai tęsti mokslus ir įsilieti į darbo rinką. Visi pakeitimai įsigalioja labai laipsniškai, o jų metu bus teikiama esminė parama mokytojų profesinei kompetencijai ir valstybinės kalbos įgūdžiams tobulinti, teikiant mokymo priemones ir metodinę medžiagą.

Dokumente taip pat primenama, kad Konstituciniam Teismui buvo pateikti keli kreipimaisi dėl galimo švietimo reformos neatitikimo Konstitucijai. Teismas jau paskelbė sprendimus bylose: 1) dėl normų, turėjusių įtakos mokymosi procesui valstybinėse pradinėse ir vidurinėse mokyklose (nuspręsta, kad visos ginčijamos normos neprieštarauja Konstitucijai); 2) dėl normų, turėjusių įtakos mokymosi procesui privačiose mokyklose (1–12 kl.) (nuspręsta, kad visos ginčijamos normos neprieštarauja Konstitucijai); 3) dėl normų, turėjusių įtakos mokymosi procesui aukštosiose mokyklose (nuspręsta, kad dalis ginčijamų normų tiek, kiek jos susijusios su privačiomis aukštosiomis mokyklomis, neatitinka Konstitucijos garantuojamos teisės į mokslą, siejamą su akademinio mokslu, studentų ir dėstytojų laisve bei aukštųjų mokyklų autonomija); 4) dėl normų, turinčių įtakos mokymosi procesui ikimokyklinėse įstaigose (darželiuose) (nuspręsta, kad visos ginčijamos normos atitinka Konstituciją).

Atkreiptinas dėmesys į Valstybinės kalbos politikos 2021–2027 m. gairėse aptariamą vieną iš politikos tikslų – visuomenės dalyvavimą ir atsakomybę puoselėjant valstybinę kalbą. Tikslas apima veiksmingus institucinius sprendimus dėl visuomenės dalyvavimo plėtojant latvių kalbą, o tai susiję ir sudaromomis sąlygomis kiekvieno žmogaus kalbiniam gebėjimams ugdyti. Latvių kalbos vartojimui įtakos turi ne tik kiekvieno visuomenės nario kalbos svarbos suvokimas, bet ir kalbų konkurencijos sukurtos sąlygos, kai latvių kalbos vartojimo sąlygos negali prilygti Latvijos kalbų rinkoje esančioms anglų ir rusų kalboms. Visgi šią kalbų konkurencijos keliamą riziką galima sumažinti taikant sąmoningą kalbos politiką. Latvijos mokyklos turėtų sudaryti galimybę kiekvienam mokiniui mokytis vienos iš oficialių Europos Sąjungos kalbų kaip antrosios užsienio kalbos. Europos šalių kontekste sociolingvistinę, taigi ir valstybinės kalbos situaciją Latvijoje vis dar veikia sovietinės okupacijos padariniai – rusifikacija. Nepaisant latvių kalbos statuso, viešojoje erdvėje vis dar girdima reikalavimų vartoti rusų kalbą, pradedant nuo paprasčiausių kasdienių pokalbių paslaugų srityje iki bendravimo savivaldybės ir valstybės institucijose. Dokumente pažymima, kad *Latvijos Respublikos Konstitucijos ir Valstybinės kalbos įstatymo prasme rusų kalba yra užsienio kalba, kuri nėra ypatingesnė ar labiau privileijuota už kitas užsienio kalbas*.

Lenkija

⁷⁰ Par Izglītības attīstības pamatnostādņēm 2021.-2027. gadam (Dėl ugdymo raidos 2021–2027 m. gairių. Ministrų kabineto 2021 m. nutarimas): <https://likumi.lv/ta/id/324332-par-izglitiba-attistibas-pamatnostadnem-2021-2027-gadam>

⁷¹ Par Valsts valodas politikas pamatnostādņēm 2021.-2027. gadam:

<https://likumi.lv/ta/id/325679-par-valsts-valodas-politikas-pamatnostadnem-2021-2027-gadam>

1997 m. Lenkijos Konstitucijos⁷² 27 straipsnyje įtvirtinta, kad Lenkijos Respublikoje oficiali kalba (lenk. *językiem urzędowym*) yra lenkų kalba. Ši nuostata nepažeidžia tautinių mažumų teisių, kylančių iš ratifikuotų tarptautinių susitarimų.

Lenkijoje tautinių mažumų gyventojai sudaro ne daugiau kaip 3 proc. visų gyventojų. Gimtosios kalbos, ne lenkų 2021–2022 mokslo metais mokėsi 71 800 mokinių 1 026 pradinėse mokyklose ir 2 200 mokinių 62 vidurinėse mokyklose⁷³.

Lenkų kalbos įstatymas⁷⁴ buvo priimtas 1999 m. Įstatymo nuostatos yra susijusios su lenkų kalbos apsauga, lenkų kalbos vartojimu įgyvendinant viešąsias užduotis bei lenkų kalbos vartojimu prekyboje ir įgyvendinant darbo teisės nuostatas Lenkijos Respublikos teritorijoje (1 str.).

Lenkų kalbos įstatymo preambulėje, be kita ko, buvo konstatuota, kad lenkų kalba yra nacionalinės kultūros gėrybė ir pagrindinis tautinės tapatybės elementas, kurio apsauga būtina globalizacijos procese.

2005 m. Tautinių ir etninių mažumų bei regioninės kalbos įstatymas⁷⁵ reglamentuoja klausimus, susijusius su tautinių bei etninių mažumų kultūrinės tapatybės išsaugojimu, regioninės kalbos išsaugojimu ir puoselėjimu, taip pat žmonių lygybės principo įgyvendinimu nepriklausomai nuo asmens etninės kilmės. Įstatyme taip pat apibrėžiami vyriausybės administracijos organų ir teritorinių vienetų uždaviniai ir kompetencijos šiais klausimais.

Tautinė mažuma – tai Lenkijos piliečių grupė, kurie kartu atitinka šias sąlygas: jų skaičius yra mažesnis, nei likusios Lenkijos gyventojų dalies, žymiai skiriasi nuo kitų piliečių savo kalba, kultūra ar tradicijomis ir siekia jas išsaugoti, suvokia save kaip istorinę ir kultūrinę bendruomenę ir linkę ją išreikšti ir saugoti, jos protėviai gyveno dabartinėje Lenkijos teritorijoje bent prieš šimtą metų ir ji tapatina save su kuria nors tauta, turinčia savą valstybę (2 str. 1 d.). Tautinėmis mažumomis yra pripažintos šios mažumos: baltarusių, čekų, lietuvių, vokiečių, armėnų, rusų, slovakų, ukrainiečių, žydų. Etninė mažuma apibrėžiama analogiškai, išskyrus vienintelį požymį – ši grupė nesitapatina su jokia turinčia savą valstybę tauta. Etninėmis mažumomis yra pripažintos karaimų, lemų, romų ir totorių mažumos (2 str. 4 d.). Įstatyme mažumos suprantamos kaip tautinės bei etninės mažumos, o mažumos kalba suprantama kaip tautinės ir etninės mažumos kalba.

Regionine kalba, pagal įstatymą, yra kašubų kalba. Kašubai teisės mokytis savo kalbos arba sava kalba, taip pat šių asmenų teisė mokytis kašubų istorijos ir kultūros realizuojama pagal 1991 m. Švietimo sistemos įstatymo principus ir tvarką.

Švietimo įstatyme⁷⁶ nustatyta, kad mokykla ir valstybinė įstaiga (lenk. *placówka publiczna*) suteikia mokiniams galimybę išlaikyti tautinio, etninio, kalbinio ir religinio tapatumo jausmą, mokytis kalbos ir savo istorijos bei kultūros. Tėvų pageidavimu toks ugdymas gali būti vykdomas atskirose grupėse, klasėse ar mokyklose arba tokiuose ugdymo dariniuose papildomai mokantis savo kalbos, istorijos ir kultūros (13 str.).

Dvikalbė klasė (*oddział dwujęzyczny*) pagal Švietimo įstatymą suprantama kaip mokyklos klasė, kurioje dėstoma dviem kalbomis: lenkų ir šiuolaikine užsienio kalba, kuri yra antroji dėstymo kalba. Tokioje klasėje bent dvi ugdymo pamokos (*zajęcia edukacyjne*) vyksta dviem kalbomis, išskyrus lenkų kalbos pamokas, dalį istorijos pamokų, susijusių su Lenkijos istorija, ir dalį geografijos pamokų, susijusių su Lenkijos geografija, taip pat ir įskaitant bent vieną pamoką, pasirinktą iš biologijos, chemijos, fizikos, geografijos dalies, susijusios su bendrąja geografija, istorijos dalies, susijusios su bendrąja istorija, arba matematikos.

⁷² Konstyucja Rzeczypospolitej Polskiej: <https://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/polski/kon1.htm>

The Constitution of the Republic of Poland: <https://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/angielski/kon1.htm>

⁷³ Eurydice. Poland. Population: demographic situation, languages and religions:

<https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/national-education-systems/poland/population-demographic-situation-languages-and-religions>

⁷⁴ Ustawa z dnia 7 października 1999 r. o języku polskim (Tekst ujednolicony. Opracowano na podstawie: t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 672.): <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19990900999/U/D19990999Lj.pdf>

⁷⁵ Ustawa o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym:

<https://www.gov.pl/attachment/b689a8d4-44ee-4838-af0e-5875549efc95>

⁷⁶ Ustawa o systemie oświaty: <https://www.prawo.vulcan.edu.pl/przegdok.asp?qdatprz=akt&qplikid=1>

Dvikalbė mokykla (*szkola dwujęzyczna*) suprantama kaip mokykla, kurioje visos klasės yra dvikalbės.

Švietimo ministras nustato minimalų mokinių skaičių tokioms ugdymo formoms. Valstybinės mokyklos savo ugdymo programomis ir veikla užtikrina regioninės kultūros ir tradicijos išlaikymą. Švietimo ministras užtikrina galimybes rengti mokytojus ir vadovėlius tokių grupių, klasių ar mokyklų ir valstybinių įstaigų reikmėms. Pagal įstatymą ministras siekia populiarinti žinias apie tautinių ir etninių mažumų bei regioninę kalbą vartojančių bendruomenių istoriją, kultūrą, kalbą ir religines tradicijas.

Aštuntos klasės baigiamąjį egzaminą sudaro šie privalomi dalykai: 1) lenkų kalba; 2) matematika; 3) šiuolaikinė užsienio kalba (44zu str.). Patikrinimas vyksta raštu. Įstatyme nustatyta, kad mokyklos ar klasės (*oddział*), kur ugdymas vykdomas tautinės, etninės mažumos ar regionine kalba, mokins aštuntos klasės matematikos egzaminą laiko lenkų kalba arba tautinės, etninės mažumos ar regionine kalba (44zv str.).

Vidurinės mokyklos baigiamuosius egzaminus (*egzamin maturalny*) sudaro privalomų ir papildomų dalykų egzaminai raštu ir žodžiu. Privalomi egzaminai žodžiu: lenkų kalba, šiuolaikinė užsienio kalba, tautinės mažumos kalba – mokiniams, kurie mokosi tautinės mažumos kalba. Privalomi egzaminai raštu: lenkų kalba, šiuolaikinė užsienio kalba arba lotynų kalba, tautinės mažumos kalba – mokiniams, kurie mokosi tautinės mažumos kalba (44zdz str.).

Vidurinės mokyklos ar klasės, kurioje ugdymas vyksta tautinės, etninės mažumos kalba ar regionine kalba, arba kur tokia kalba yra antroji mokomoji kalba, mokins abitūros egzaminus, išskyrus lenkų kalbą ir turinį apie Lenkijos istoriją ir Lenkijos geografiją, gali laikyti lenkų arba tautinės, etninės mažumos ar regionine kalba, kuria mokėsi (44zzf str.).

Detali tautinių mažumų ugdymo tvarka nustatyta švietimo ministro 2017 m. Įsakyme dėl ikimokyklinio ugdymo įstaigų, mokyklų ir valstybinių ugdymo įstaigų uždavinių, skirtų tautinių ir etninių mažumų mokinių tautiniam ir kalbiniam tapatumui išsaugoti, vykdymo sąlygų ir būdų⁷⁷. Čia, be kita ko, taip pat įtvirtintos nuostatos dėl ugdymo įstaigų sudaromų sąlygų tautinių mažumų atstovams mokytis savo gimtosios kalbos, istorijos ir kultūros, taip pat ir šalies, su kuria tapatina savo kilmę, geografijos (iki 30 val. 4–6 klasėse ir iki 15 val. vidurinėje mokykloje, technikos vidurinėje mokykloje, pirmosios pakopos profesinėje mokykloje, jeigu mokyklos valdymo organas skiria valandas šiam ugdymui įgyvendinti).

Lenkijoje ugdymas vyksta vadovaujantis švietimo ministro 2019 m. Įsakymo dėl valstybinių mokyklų mokymo planų⁷⁸ nuostatomis – nustatyta detali dėstomų dalykų trukmė pagal ugdymo profilį, kiti ugdymui taikomi reikalavimai.

Europos regioninių arba tautinių mažumų kalbų chartiją Lenkija ratifikavo 2009 m. Chartija tam tikra apimtimi taikoma armėnų, baltarusių, čekų, jidiš, karaimų, kašubų, lemų, lietuvių, romų, rusų, slovakų, totorių, ukrainiečių ir vokiečių kalboms.

Europos regioninių arba tautinių mažumų kalbų chartijos Ekspertų komitetas 2023 m. birželio mėn. pateikė 4-ą vertinimo ataskaitą apie Lenkiją⁷⁹. Dokumente teigiama, kad regioninių ir tautinių mažumų kalbų padėtis bei Chartijos nuostatų įgyvendinimas nedaug tepasistūmėjo nuo dokumento įsigaliojimo Lenkijoje prieš 14 metų. Pažymima, kad Lenkija įsipareigojo užtikrinti ikimokyklinį, pradinį ir vidurinį ugdymą regioninėmis arba tautinių mažumų kalbomis, visgi, regioninės ar tautinės mažumos kalbos mokymas tik kaip dalyko arba dvikalbis ugdymas, kuris atitiktų kitas Chartijoje numatytas pasirinkimo galimybes, nėra pakankamas ratifikuotiems įsipareigojimams įvykdyti. Be to, ugdymas regionine ar tautinės mažumos kalba turi būti prieinamas nepriklausomai nuo išankstinių šeimų prašymų (34 p.).

⁷⁷ *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 18 sierpnia 2017 r. w sprawie warunków i sposobu wykonywania przez przedszkola, szkoły i placówki publiczne zadań umożliwiających podtrzymywanie poczucia tożsamości narodowej (...):* <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20170001627>

⁷⁸ *Rozporządzenie w sprawie ramowych planów nauczania dla publicznych szkół:*

<https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20190000639/O/D20190639.pdf>

⁷⁹ *Fourth report of the Committee of Experts in respect of Poland. Committee of Experts of the European Charter for Regional or Minority Languages. Adopted on 14 June 2023:* <https://rm.coe.int/polandecrml4-en/1680ac6470>

Ataskaitoje primenama ankstesnė rekomendacija Lenkijos valdžios institucijoms sudaryti sąlygas mokytis baltarusių, vokiečių, kašubų, lemkų ir ukrainiečių kalbomis ikimokyklinio, pradinio ir vidurinio ugdymo įstaigose. Daugumos regioninių ar tautinių mažumų kalbų (armėnų, baltarusių, vokiečių, kašubų, lemkų, rusų, slovakų ir ukrainiečių) mokymas kaip dalyko (paprastai 3 valandas per savaitę, išskyrus vokiečių kalbą) išlieka pagrindiniu ugdymo modeliu. Visgi, ne visų kalbų mokoma nepertraukiamai nuo ikimokyklinio iki vidurinio ugdymo. Kitų kalbų (čekų, karaimų, jidiš) kursai organizuojami nevyriausybinių organizacijų iniciatyva.

Ekspertų komitetas ataskaitoje pakartojo, kad Lenkijos valdžios institucijos privalo imtis ryžtingų priemonių, kurios leistų palaipsniui plėtoti švietimą regioninėmis ar mažumų kalbomis. Užuoat rėmėsi tėvų prašymais, vaikų darželiai ir mokyklos ugdymą regioninėmis ar mažumų kalbomis turi siūlyti. Tai reiškia, kad ugdymas turi būti plėtojamas iš anksto, be kita ko, rengiant mokomąją medžiagą, rengiant mokytojus ir aktyviai propaguojant tokią tautinių mažumų ugdymo formą tarp tėvų, mokinių ir kompetentingų institucijų. Atkreipiamas dėmesys, kad šis ugdymo modelis Lenkijoje, išskyrus lietuvių kalbą, neturi tradicijų, todėl suinteresuotiesiems nėra savaimė suprantamas. Remiantis vizito metu gauta informacija, net jei dabar tėvai pateiktų prašymus dėl mokymo regioninėmis ar tautinių mažumų kalbomis, nebūtų parengtų mokytojų ir vadovėlių (43 p.).

Ekspertų komitetas pažymėjo, kad, remiantis iš valdžios institucijų gauta informacija, švietimo subsidijas tautinių mažumų ugdymui mažėjo ne tik 2022 m., bet ir 2023 m. Ataskaitoje taip pat atkreipiamas dėmesys į mokytojų ir vadovėlių, mokymo medžiagos stoką. Remiantis valdžios institucijų pateikta informacija, finansuojamas baltarusių, vokiečių, kašubų, lietuvių, lemkų, slovakų, ukrainiečių ir vokiečių kalbų vadovėlių ir mokomosios medžiagos rengimas (po 2021 m.).

Pagrindinės nuostatos dėl istorijos ir kultūros, kurią atspindi regioninė ar mažumos kalba, mokymo nepasikeitė. Mokiniai, besimokantys regioninės ar tautinės mažumos kalbos, mokosi atitinkamos istorijos ir kultūros kaip dalyko, tačiau tai labiau susiję su „giminingos valstybės“ istorija, geografija ir kultūra (išskyrus kašubų). Ataskaitoje taip pat pažymima, kad neaišku, kiek vokiečių kalboje atsispindinčios istorijos ir kultūros galima mokytį per 1 valandą per savaitę trunkančią pamoką (52 p.).

Slovakija

Slovakijoje veikiančios valstybinės mokyklos pradinį ir vidurinį išsilavinimą teikia nemokamai, privačiose ir bažnytinėse mokyklose mokslas gali būti mokamas. Daugumoje mokyklų dėstoma slovakų kalba, tačiau steigiamos ir mokyklos, kuriose mokoma tautinių mažumų kalbų. Be slovakų kalbos, mokymas vyksta ir vengrų, ukrainiečių, bulgarų, rusėnų bei vokiečių kalbomis⁸⁰. Slovakijos teritorijoje oficialioji valstybinė kalba yra slovakų kalba. Šios kalbos vartojimą reglamentuoja Valstybinės kalbos įstatymas⁸¹. Įstatymas nereglamentuoja tautinių mažumų ir etninių grupių kalbų vartojimo – tam yra skirtas Pradinių ir vidurinių mokyklų sistemos įstatymas Nr. 29/1984⁸².

Pagrindinis pradinį ir vidurinį mokymą Slovakijoje reglamentuojantis teisės aktas yra Švietimo ir mokymo įstatymas Nr. 245/2008⁸³. Antrajame minėto įstatymo paragrafe mokomoji kalba pradinio ir vidurinio ugdymo įstaigose apibrėžiama kaip valstybinė kalba, o 3-jame skirsnyje užtikrinama, kad tautinėms mažumoms ir etninėms grupėms priklausantys besimokantieji, be teisės

⁸⁰ Eurydice. *Slovakia: Key features of the education system*, 2023-12-14: <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/national-education-systems/slovakia/overview>

⁸¹ *Slovakia: Law of 1995 on the State Language of the Slovak Republic*: https://www.refworld.org/docid/3ae6b5160.html#_ftn4

⁸² *Ten pat*, 1 straipsnio 4 punktas.

⁸³ *Zákon č. 245/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní (školský zákon) a o zmene a doplnení niektorých zákonov*: <https://www.zakonypreludi.sk/zz/2008-245>

mokyti valstybinės kalbos, turi teisę mokyti ir gimtąją kalbą⁸⁴. Švietimo ir mokymo įstatymu tautinėms mažumoms garantuojami du mokymosi būdai: mokymasis mažumos kalba, kuri yra mokomoji kalba, bei mokymasis, kai mažumos kalba yra vienas iš mokomųjų dalykų⁸⁵. Slovakijos teisės aktai nenumato, kokiomis sąlygomis mažumos kalba gali būti naudojama kaip mokomoji kalba – tai daugiau paprotinės teisės dalykas. 2008 m. priimtas Švietimo ir mokymo įstatymas apibrėžia valstybinę kalbą kaip privalomą mokomąjį dalyką, kuris yra būtina mokymo programos dalis.

Kaip jau minėta, pradinį ir vidurinį išsilavinimą Slovakijoje gali teikti ir bažnytinės bei privačios mokyklos, kurių steigimą reglamentuoja Valstybinio švietimo administravimo ir mokyklų savivaldos įstatymas Nr. 596/2003⁸⁶. Po akreditavimo šios mokyklos teikia išsilavinimą, teisiškai prilyginamą valstybinėse mokyklose suteikiamam išsilavinimui. 2018 m. Slovakijoje buvo 562 švietimo įstaigos, pradedant nuo ikimokyklinio ir baigiant vidurinio lavinimo įstaigomis, kuriose buvo dėstoma vengrų kalba. Iš jų 45 (8 proc.) buvo privačios arba bažnytinės mokyklos⁸⁷. Išsilavinimas Slovakijoje yra privalomas iki 16 metų, jis trunka 10 metų. Švietimo įstaigose ugdymo turinys įgyvendinamas remiantis ugdymo programomis, kurių turinys yra privalomas visoms mokykloms, jos yra tapačios ir tautinių mažumų ugdymo įstaigose. Tam tikros išimtys taikomos tik dviejų dalykų atveju: tautinės mažumos kalbos ir literatūros bei slovakų kalbos ir literatūros⁸⁸.

Valstybinės kalbos mokymasis yra privalomas visose pradinėse ir vidurinėse mokyklose. Taip pat gali būti mokoma ir egzaminuojama ir kitomis kalbomis atskirų įstatymų nustatyta apimtimi⁸⁹. Valstybinės kalbos įstatymo 4 straipsnio 4 punkte nurodoma, kad Slovakijos Respublikoje vadovėliai ir instrukcijos, naudojami švietimo tikslais, leidžiami valstybine kalba, tačiau išimtis taikoma vadovėliams ir instrukcijoms šalyje gyvenančių tautinių mažumų ir etninių grupių kalboms. Jų leidybą ir naudojimą reglamentuoja atskiri teisės aktai (visų pirma Vyriausybės nutarimas „Dėl vadovėlių ir instrukcijų naudojimo“ Nr. 282/1994).

Didžiausios tautinės mažumos Slovakijoje yra vengrai (7,74 proc. visų šalies gyventojų) bei romai (1,23 proc. visų šalies gyventojų)⁹⁰. Vadovaujantis galiojančiu reguliavimu, pradinių ir vidurinių mokyklų mokiniams, kurie mokosi vengrų kalba, baigus mokyklą išduodami dvikalbiai atestatai (slovakų ir vengrų kalbomis). Slovakijoje mokymas vengrų kalba yra gerai išvystytas iš esmės visuose švietimo lygiuose, kadangi 1918 m. Aukštutinės Vengrijos regionui tapus naujai susikūrusios Čekoslovakijos dalimi, vengrai sugebėjo išlaikyti nemažai pradinių ir vidurinių mokyklų, turinčių galias akademinės tradicijas⁹¹. Slovakijos vengrų pradinėse ir vidurinėse mokyklose mokomoji kalba yra vengrų. Slovakų kalbos yra mokoma kaip antrosios kalbos, ji yra slovakų kalbos ir literatūros dalyko dalis. Vengrų mažumos mokykloms dažnu atveju vadovauja slovakai, lygiagrečiai yra vykdomos slovakų ir vengrų mokymo programos⁹².

Pradinį bei vidurinį mokslą Slovakijoje reglamentuojantys įstatymai konkrečiai nereglamentuoja tautinių mažumų švietimo. Mažumų švietimas yra organizuojamas ir teisiškai reguliuojamas taip pat, kaip ir slovakų tautybės mokinių švietimas. Taigi, tautinių mažumų švietimas yra neatsiejama Slovakijos švietimo sistemos dalis ir jam būdingi tie patys bruožai kaip ir slovakų

⁸⁴ Mercator European Research Centre on Multilingualism and Language Learning. *The Hungarian language in education in Slovakia*, 2020, 12 p.: https://www.mercator-research.eu/fileadmin/mercator/documents/regional_dossiers/hungarian_in_slovakia_2nd_ed.pdf

⁸⁵ *Ten pat*

⁸⁶ Zákon č. 596/2003. Zákon o štátnej správe v školstve a školskej samospráve a o zmene a doplnení niektorých zákonov: <https://www.zakonypreludi.sk/zz/2003-596>

⁸⁷ Mercator European Research Centre on Multilingualism and Language Learning. *The Hungarian language in education in Slovakia*, 2020, 14 p.

⁸⁸ Mercator European Research Centre on Multilingualism and Language Learning. *The Hungarian language in education in Slovakia*, 2020, 13 p.

⁸⁹ Eurydice. *Population: demographic situation, languages and religions*, 2024-01-25:

<https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/national-education-systems/slovakia/population-demographic-situation-languages-and-religions>

⁹⁰ *Ten pat*.

⁹¹ Mercator European Research Centre on Multilingualism and Language Learning. *The Hungarian language in education in Slovakia*, 2020, 15 p.

⁹² *Ten pat*, 15 p.

mokinių švietimui tiek kalbant apie struktūrą, tiek ir apie funkcijas⁹³. Paminėtina, kad kai kuriais atvejais (pavyzdžiui, mokant istorijos rėmimasis skirtingomis Versalio sutarties ir jos pasekmių, prievartinio vengrų iškeldinimo po Antrojo pasaulinio karo traktuotėmis ir pan.) sukelia nemažai įtampų. Valstybines mokymo programas ir įvairių mokomųjų dalykų ugdymo turinį rengia Valstybinis pedagoginis institutas. Šios programos yra privalomos visoms švietimo įstaigoms ir rengiamos tik slovakų kalba, neatsižvelgiant į tai, kokiose mokyklose jos bus vykdomos ir kokia yra mokomoji kalba⁹⁴. Mokyklų ar atskirų jos patalpų pavadinimai gali būti vengriški tik tuo atveju, jei mokykla yra deklaravusi, kad mokymas vyksta vengrų kalba. Jei mokykla įsteigta savivaldybėje, kurioje tautinė mažuma sudaro ne mažiau kaip 20 proc. visų gyventojų, jos pavadinimas taip pat turi būti nurodomas ir tautinės mažumos kalba⁹⁵.

Pradinėse Slovakijos mokyklose vaikai mokomi nuo 6 metų, mokymasis trunka 9 metus, dažniausiai iki 15 metų. Nuo 1997 m. pradinis ugdymas skirstomas į du etapus: žemesniąsias klases (nuo 1 iki 4 klasės) ir aukštesniąsias klases (nuo 5 iki 9 klasės). Pradinio ugdymo programos turinys yra vienodas tiek slovakų, tiek ir tautinių mažumų mokykloms. Ugdymo programa apima šiuos dalykus: kalba ir komunikacija; matematika ir darbas su informacija; gamta ir visuomenė; žmogus ir gamta; žmogus ir vertybės; menas ir kultūra; sveikata ir kūno kultūra⁹⁶. Nors reikalavimai tautinių mažumų mokyklose dėstomiems dalykams yra tokie patys kaip ir slovakiskose mokyklose, gali skirtis dalykams skiriamų valandų skaičius – pavyzdžiui, slovakų mokyklose slovakų kalbai ir literatūrai pirmoje klasėje skiriamos 9 valandos per savaitę, o tautinių mažumų mokyklose – 5, antroje klasėje – atitinkamai 8 ir 6, trečioje – 7 ir 5, ketvirtoje – 7 ir 5. Tautinės mažumos kalbai ir literatūrai mažumų mokyklose pirmoje klasėje skiriamos 8 valandos per savaitę, antroje klasėje – 6, trečioje – 5, ketvirtoje – 5 valandos per savaitę⁹⁷.

Vengrų mažumos vidurinėse mokyklose, kuriose mokymo programa trunka ketverius metus ir mokomoji kalba yra vengrų, vengrų kalbos gramatika ir literatūra dėstoma ketverius metus, kasmet po dvi pamokas per savaitę (iš viso 66 pamokos per metus). Slovakų kalbos ir literatūros dalykas taip pat dėstomas ketverius metus, bet kasmet po tris pamokas per savaitę (iš viso 99 pamokos per metus)⁹⁸.

Vadovaudamasi 2019 m. rugsėjo 1 d. įsigaliojusi Pedagoginio ir profesinio personalo įstatymu Nr. 138/2019⁹⁹, Slovakijos švietimo, mokslo, mokslinių tyrimų ir sporto ministerija išleido Etikos kodeksą¹⁰⁰, kurio tikslas – nustatyti pagrindinius pedagoginio ir profesinio personalo elgesio principus, taip pat ir mokant tautinėms mažumoms priklausančius mokinius¹⁰¹. 2019–2020 m. Slovakijos Respublikos švietimo, mokslo, mokslinių tyrimų ir sporto ministerija parengė labai naudingą mokymo priemonę tautinių mažumų mokymo procese – dažniausiai naudojamų profesinių ir su mokymu susijusių terminų žodynus, taip siekdama supaprastinti ir palengvinti mokytojų darbą¹⁰². Parengti šie žodynai: slovakų-vengrų, slovakų-romų, slovakų-rusėnų, slovakų-ukrainiečių ir slovakų-vokiečių¹⁰³.

Kaip teigiamą dalyką Europos regioninių arba tautinių mažumų kalbų chartijos Ekspertų komitetas yra pastebėjęs, kad Slovakijos Respublikos vadžios institucijos imasi nemažai priemonių,

⁹³ *Ten pat*, 16 p.

⁹⁴ *Ten pat*.

⁹⁵ *Ten pat*, 24 p.

⁹⁶ *Ten pat*.

⁹⁷ *Ten pat*, 49 p.

⁹⁸ *Ten pat*, 30–31 p.

⁹⁹ *Časová verzia predpisu účinná od 01.09.2023 do 31.08.2029. Nr. 138/2019: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2019/138/20230901.html>*

¹⁰⁰ *Etický kódex pedagogických zamestnancov a odborných zamestnancov*. Aktualizacija redakcija, 2023-09-08: <https://www.minedu.sk/data/att/27372.pdf>

¹⁰¹ The European Charter for Regional or Minority Languages. *Information Document on the implementation of the Recommendations for Immediate Action based on the 5th monitoring cycle*, 2020-12-15, 4 p.: <https://rm.coe.int/slovakiairia5-en/1680a0c1fa>

¹⁰² *Ten pat*, 5 p.

¹⁰³ Žodynus galima rasti čia: <https://www.minedu.sk/odborna-terminologia-pre-narodnostne-skolstvo/>

siekdamos sustiprinti mažumų kalbų padėtį įvairiuose švietimo lygiuose¹⁰⁴. 2021 m. imtasi įgyvendinti plėtros projektą „Parama tautinių mažumų gimtosios kalbos mokymui pradinėse ir vidurinėse mokyklose“, apimančią kroatų, lenkų, rusėnų, ukrainiečių, vokiečių ir romų kalbas¹⁰⁵. Ekspertų komitetas taip pat atkreipė Slovakijos valdžios institucijų dėmesį į tai, kad tautinių mažumų kalbų mokymo procesą dar labiau pagerintų Europos regioninių arba tautinių mažumų kalbų chartijos parengtoje klasės veiklų metodinėje priemonėje¹⁰⁶ pristatytų rekomendacijų diegimas.

Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijos Patariamasis komitetas paskutinėse savo rekomendacijose ragino Slovakijos valdžios institucijas daugiau dėmesio skirti romų vaikų ugdymui – ryžtingai ir nedelsiant skatinti įtraukų ir kokybišką romų vaikų švietimą, užkertant kelią mokyklų segregacijai ir neproporcingai aukštiems reikalavimams, nustatant šios tautybės vaikų gebėjimus bei specialiuosius poreikius, nes tokiu būdu jie automatiškai patenka į žemesnio lygio ugdymo programas ir „specialiąsias mokyklas“¹⁰⁷. Minėtas Patariamasis komitetas taip pat rekomendavo praplėsti švietimo mažumų kalbomis galimybes, ypač rusėnų ir ukrainiečių kalbomis, didinti švietimo pasiūlą šių mažumų gyvenamose vietovėse, užtikrinant mokymosi tęstinumą jų gyvenamojoje vietovėje pradedant ikimokykliniu ir baigiant viduriniu ugdymu¹⁰⁸. Slovakijos valdžios institucijoms taip pat rekomenduota, bendradarbiaujant su romų mažumos atstovais, išnagrinėti būdus, kaip padidinti susidomėjimą romų kalbos mokymu įprastose ikimokyklinio, pradinio ir vidurinio ugdymo įstaigose, ir juos realiai pritaikyti¹⁰⁹.

Paskutinėje Slovakijos ataskaitoje, tarp kitų Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijos Patariamojo komiteto pateiktų rekomendacijų, reaguojančioje ir į rekomendaciją dėl tarpkultūrinio ugdymo, nurodoma, kad, siekiant plėtoti tarpkultūrinio ugdymo programas visose mokyklose, buvo stengiamasi atsižvelgti į kultūrinio jautrumo reikalaujančius aspektus ir imtasi konkrečių priemonių, apimančių įvairias istorijos mokymo perspektyvas ir skatinančių kritinį mąstymą. Tokiu būdu buvo siekiama didinti visų besimokančiųjų žinias apie tautinių mažumų indėlį į visuomenę ir mažinti neigiamų stereotipų jų atžvilgiu paplitimą¹¹⁰. Pradinių mokyklų pedagogams buvo parengtos specialios metodinės priemonės, skirtos tautinių mokyklų ir tautinių klasių mokinių ugdymo reikmėms¹¹¹. Taip pat patvirtintos nacionalinės pradinio ugdymo programos bei bulgarų, čekų, kroatų ir lenkų kalbų ir literatūros mokymo standartai¹¹². Taip pat buvo įgyvendintas projektas „Inovatyvus mokytojų rengimas, skirtas didinti tarpkultūrines kompetencijas ugdant romų tautybės mokinius“ pavadinimu „Mes galime pasiekti daugiau su romais II“¹¹³.

Vengrija

¹⁰⁴ The European Charter for Regional or Minority Languages. *Evaluation by the Committee of Experts of the Implementation of the Recommendations for Immediate Action contained in the Committee of Experts' fifth evaluation report on the Slovak Republic*, 2021-03-29, punktas Nr. 14: <https://rm.coe.int/slovakiaevaliria5-en/1680a26ef2>

¹⁰⁵ *Ten pat*

¹⁰⁶ European Charter for Regional or Minority Languages; Council of Europe. *Classroom activities*. 2019-05: <https://rm.coe.int/ecrml-educational-toolkit-web-a5-corrige-en/16809950e6>

¹⁰⁷ Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities (ACFC). *Fifth Opinion on Slovak Republic*, 2022-02-02, punktas Nr. 222: <https://rm.coe.int/5th-op-slovak-republic-en/1680a6e4ee>

¹⁰⁸ *Ten pat*, punktas Nr. 237

¹⁰⁹ *Ten pat*.

¹¹⁰ Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities. *Sixth Report submitted by The Slovak Republic*, 2024-01-11, rekomendacija Nr. 11, 39 p.: <https://rm.coe.int/6th-sr-slovak-republic-en/1680ae258b>

¹¹¹ *Štátny vzdelávací program pre základné vzdelávanie*, 2023: <https://www.minedu.sk/statny-vzdelavaci-program-pre-zakladne-vzdelavanie-2023/>

¹¹² *Vzdelávacie štandardy pre vyučovanie bulharského, českého, chorvátskeho a poľského jazyka a literatúry*: <https://www.minedu.sk/vzdelavacie-standarty-pre-vyucovanie-bulharskeho-ceskeho-chorvatskeho-a-polskeho-jazyka-a-literatury/>

¹¹³ ¹¹³ Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities. *Sixth Report submitted by The Slovak Republic*, 2024-01-11, punktas Nr. 183, 39 p.

Konstitucijos¹¹⁴ XXIX straipsnyje įtvirtinta nuostata, pagal kurią Vengrijoje gyvenančios tautybės (angl. *nationalities*) turi teisę vartoti savo gimtąją kalbą, individualiai ir kolektyviai naudoti vardus (pavadinimus) savo gimtąją kalbą, propaguoti savo kultūrą ir mokytis savo gimtąją kalbą.

Europos švietimo informacijos tinklo duomenimis, 2011 m. tautinėms mažumoms save priskyrė apie 3 proc. Vengrijos gyventojų (daugiau kaip 555 tūkst., iš kurių 315 tūkst. save laikė romų tautybės)¹¹⁵. Remiantis kitais šaltiniais, tautinėms mažumoms save priskiria apie 10 proc. Vengrijos gyventojų¹¹⁶.

Tautinių mažumų teisės, taip pat ir tautinių mažumų kalbų vartojimas, reglamentuojamas 2011 m. Tautybių teisių įstatymo¹¹⁷ nuostatomis. Dera pastebėti, kad terminas „tautinės mažumos“ Vengrijos teisės aktuose nebevertojamas – jis pakeistas terminu „tautybės“. Visgi, siekiant vienovės, darbe apžvelgiant padėtį nagrinėjamu klausimu Vengrijoje, vartojamas terminas „tautinės mažumos“.

Įstatymo 5 straipsnyje nustatyta, kad valstybė garantuoja tautinėms mažumoms priklausančių asmenų kalbų vartojimo sąlygas, nustatytas atskiruose teisės aktuose.

Vengrijoje bulgarų, graikų, kroatų, lenkų, vokiečių, armėnų, romų, rumunų, rutėnų, serbų, slovakų, slovėnų ir ukrainiečių kalbos (taip pat vengrų kalba romų ir armėnų mažumų atveju) laikomos kalbomis, kurias vartoja tautinės mažumos (22 str.). Valstybė pripažįsta Vengrijoje gyvenančių tautinių mažumų gimtąsias kalbas kaip socialinį veiksnių ir remia jų vartojimą valstybiniame švietime. Tautinių mažumų vaikai gali mokytis pagal tris modelius: pagal ugdymo gimtąją kalbą (*education in their mother tongue*) programą, tautinės mažumos dvikalbio ugdymo (*nationality bilingual education*) programą, tautinės mažumos kalbos mokymo (*nationality language education*) programą¹¹⁸. Mokymas gimtąją kalbą arba gimtosios kalbos mokymas gali būti teikiamas tautinių mažumų vaikams tautinių mažumų darželiuose, mokyklose, mokyklų klasėse ar grupėse, atsižvelgiant į vietos galimybes ir poreikius. Tautinių mažumų ugdymo įstaigose vengrų kalbos taip pat mokoma pagal valstybinio švietimo sistemos standartus, kurie būtini siekiant išmokyti kalbą (165 str.). Vyriausybė skiria papildomą norminį finansavimą (*normative funding*) tautinių mažumų ikimokykliniam ir mokykliniam ugdymui.

Pagrindinis teisinis dokumentas, reglamentuojantis ugdymo procesą Vengrijos bendrojo lavinimo mokyklose, yra Nacionalinė pagrindinio mokymo programa (angl. *National Core Curriculum*)¹¹⁹, kuri tvirtinama Vyriausybės nutarimu. Remiantis šiuo dokumentu, yra rengiamos bendrosios ir mokyklų ugdymo programos.

Tautinio ugdymo darželyje ir tautinio ugdymo mokykloje gairėse¹²⁰ nustatyta, kad dvikalbio ugdymo programą vykdančioje ugdymo įstaigoje tautinės mažumos kalba ir vengrų kalba yra mokomosios kalbos, abi kalbos yra dalykai; dalykai, dėstomi tautinės mažumos kalba nustatomi pagal mokyklų ugdymo programą. Tautinės mažumos kalbos ir tautine mažumos kalba dėstomų dalykų santykis gali skirtis priklausomai nuo ugdymo institucijos ir pagal mokinių amžių. Visi dalykai, išskyrus vengrų kalbą ir literatūrą bei užsienio kalbas, gali būti mokomi tautinės mažumos kalba.

Vengrija Europos regioninių arba tautinių mažumų kalbų chartiją ratifikavo 1995 m. Chartija tam tikra apimtimi taikoma armėnų, bojašo, bulgarų, graikų, kroatų, lenkų, romų, rumunų, rutėnų, serbų, slovakų, slovėnų, ukrainiečių ir vokiečių kalboms.

¹¹⁴ Hungary 2011 (rev. 2016) Constitution: https://www.constituteproject.org/constitution/Hungary_2016

¹¹⁵ Eurydice. Hungary. Population: demographic situation, languages and religions:

<https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/national-education-systems/hungary/population-demographic-situation-languages-and-religions>

¹¹⁶ Minorities in Hungary (Tautinės mažumos Vengrijoje): <https://www.ajbh.hu/web/njbh-en/minorities-in-hungary>

¹¹⁷ Act CLXXIX of 2011 on the Rights of Nationalities:

[https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-REF\(2012\)014-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-REF(2012)014-e)

¹¹⁸ Pagal pirmąjį modelį visi dalykai, išskyrus vengrų kalbą, mokomi regionine arba mažumos kalba. Dvikalbio ugdymo atveju regioninės arba mažumos kalbos mokoma daugiau kaip 50 % privalomų pamokų, apimančių bent tris dalykus. Pagal trečiąjį modelį regioninė arba mažumos kalba dėstoma tik kaip dalykas, o kiti dalykai dėstomi vengrų kalba.

¹¹⁹ 110/2012. (VI. 4.) Korm. Rendelet a Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról (vengr. k.):

<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1200110.kor>

¹²⁰ A nemzetiség óvodai nevelésének és a nemzetiség iskolai nevelés-oktatásának irányelve:

https://www.oktatas.hu/pub_bin/dload/kozoktat/kerettanterv/nemzetisegi_iranyelvek/Nemzetisegi_iranyelv_alt.docx

Europos regioninių arba tautinių mažumų kalbų chartijos Ekspertų komiteto 2018 m. lapkričio mėn. pateiktoje 7-oje vertinimo ataskaitoje apie Vengriją¹²¹ teigiama, kad regioninių ar tautinių mažumų kalbų apsaugai ir skatinimui Vengrijoje skiriamas didelis politinis palaikymas. Visgi ataskaitoje teigiama, kad jei neįmanoma surinkti minimalaus mokinių skaičiaus, reikalingo įprastai klasei, kurioje mokoma regioninės ar tautinės mažumos kalbos (minimalus skaičius – 8 mokiniai), galima taikyti papildomą modelį – papildomą tautinį ugdymą. Nors papildomo tautinio mokymo turinys ir trukmė yra tokie patys, kaip ir įprasto tautinės mažumos kalbos mokymo, mokiniai dalyvauja kaip kviestiniai mokiniai ir baigia privalomąjį mokymą kitoje mokykloje, kuri nėra tautinės mažumos mokykla. Pabrėžiama, kad mokyklose, kuriose mokoma regioninės ar tautinių mažumų kalbos ir literatūros, taip pat turi būti mokoma susijusios kultūros.

Ekspertų komitetas pakartojo rekomendaciją Vengrijai toliau plėsti mokymo tam tikromis tautinių mažumų kalbomis arba dvikalbio ugdymo galimybes visuose mokyklų lygmenyse, siekiant pereiti nuo modelio, kai mokoma tik tam tikros kalbos kaip dalyko, prie mokymo šiomis kalbomis. Be to, Vengrijos valdžios institucijos turėtų imtis priemonių, kad padidėtų mokytojų, galinčių dėstyti dalykus šiomis kalbomis, skaičius.

2020 m. patvirtintame Ekspertų komiteto vertinime dėl 7-oje vertinimo ataskaitoje Vengrijai pateiktų rekomendacijų dėl neatidėliotinių veiksmų įgyvendinimo¹²² pažymima, kad Vengrijos valdžios institucijos, atsižvelgdamos į rekomendaciją, ėmėsi priemonių, kad padidintų mokytojų karjeros tautinių mažumų kalbų mokymo srityje patrauklumą. 2018 m. pradėta įgyvendinti pradinių ir vidurinių mokyklų mokytojų kvalifikacijos tobulinimo programa, kuria siekiama – padidinti jaunų žmonių, pasirinkusių tautinių mažumų kalbų mokytojo profesiją, skaičių, taip pat padidinti kalbų mokymo veiksmingumą, pagerinti mokytojų profesijos vertinimą. Pagal programą numatytos finansinės paskatos – vadinamasis „tautinės mažumos priedas“ tautinių mažumų ugdymo mokytojams (iki 40 proc. pagrindinio atlyginimo 2020 m. Valdžios institucijos taip pat suteikė finansinę paramą aukštosioms mokykloms, rengiančioms mokytojus darželiams, pradinėms ir vidurinėms mokykloms, kuriose vartojamos tautinių mažumų kalbos. Ekspertų komitetas palankiai vertina šias svarbias struktūrines priemones ir mano, kad tai yra gera praktika.

Kalbant apie priemones, skirtas skatinti mokymą kroatų, vokiečių, rumunų, serbų, slovakų ir slovėnų kalbomis arba dvikalbį mokymą šiomis kalbomis kartu su vengrų kalba, Vengrijos valdžios institucijos dar kartą pabrėžia, kad dalyvavimas mažumų kalbų mokyme yra savanoriškas ir kad vienas iš trijų švietimo modelių (mokymas mažumos kalba; dvikalbis mokymas; mažumos kalbos mokymas) priklauso nuo tėvų sprendimo, todėl valstybės vaidmuo apsiriboja „sąlygų užtikrinimu“ mokymui mažumų kalba. Visgi, vertinime atkreipiamas dėmesys, kad Ekspertų komitetas ir Ministrų komitetas rekomendavo Vengrijos valdžios institucijoms skatinti mokymą kroatų, vokiečių, rumunų, serbų, slovakų ir slovėnų kalbomis arba dvikalbį mokymą šiomis kalbomis kartu su vengrų kalba. Rekomendacijomis siekta pereiti nuo šių kalbų mokymo pirmiausia kaip dalykų prie jų naudojimo kaip mokymo priemonės, nes tai geriau atitinka šių kalbų padėtį ir kalbančiųjų jomis pageidavimus. Siekdamas šio tikslo, valdžios institucijos, bendradarbiaudamos su nacionalinėmis ir vietos tautinių mažumų savivaldomis, turėtų aktyviai informuoti tėvus apie mokymo tautinių mažumų kalbomis arba dvikalbio mokymo privalumus ir skatinti juos rinktis vieną iš šių dviejų ugdymo modelių. Šiuo metu vykdomų informavimo priemonių nepakanka šiam pokyčiui pasiekti. Valdžios institucijos ir tautybių savivaldos raginamos parengti ir įgyvendinti bendrą informavimo ir skatinimo kampaniją.

¹²¹ *Seventh report of the Committee of Experts in respect of Hungary. Item to be considered by the GR-J at its meeting on 13 June 2019:* https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=0900001680948778

¹²² *Evaluation by the Committee of Experts of the Implementation of the Recommendations for Immediate Action contained in the Committee of Experts' seventh evaluation report on Hungary, 2020-10-08:* <https://rm.coe.int/hungaryevaliria7-en/1680a0098b>